HET ARBEIDSLOON

ZIJN VORMEN EN ZIJN WETTEN

DOOR

CHRISTIAAN CORNELISSEN

AMSTERDAM
H. J. W. BECHT
1910

A Giro 2441

Gekregen van Bert Altena

Bij den Uitgever dezes verscheen mede:

THEORIE DER WAARDE

KRITIEK OP DE THEORIEËN VAN RODBERTUS, KARL MARX, STANLEY JEVONS EN VON BÖHM—BAWERK

DOOR

CHRISTIAAN CORNELISSEN.

Prijs ingenaaid *f* **2.90**; gebonden *f* **3.50.**

EENIGE BEOORDEELINGEN.

Reynold's Newspaper, Londen, 11 Januari 1903.

„.... De heer Cornelissen blijkt inderdaad een minutieuse studie te hebben gemaakt van deze interessante kwestie.... Zijn talentvol werk zal door iedereen worden gelezen, die in politieke en sociale ekonomie belangstelt."

Revue bibliographique Belge, Brussel, 30 April 1903.

„.... Men weet, welk gewicht deze theorie (de waarde-theorie) in het systeem van Karl Max vertegenwoordigt. Ook is het tegen den hoogepriester — wel te verstaan op dit huidige oogenblik — van het wetenschappelijke socialisme, dat de auteur bij voorkeur zijn beste slagen richt. Echter is zijn boek niet enkel een weerlegging der ideeën van Marx omtrent de waarde, het is bovendien en vooral een poging van methodische synthesis van alles, wat het begrip van waarde in zich bevat. Het is waarlijk, van dat standpunt uit bezien, een Summa der ekonomische wetenschap. V. DE BRABANDÈRE.

L'intransigeant, Parijs, 1 Dec. 1903.

„Vermoeid van het eeuwig aanhooren der declamaties van rederijkers en eerzuchtigen, die van het socialisme een middel maken om winstgevende mandaten te bemachtigen, misschien zelfs een vice-presidentschap van de Kamer of een ministerieele portefeuille, zien al degenen, die oprecht belang stellen in de verbetering der huidige sociale verhoudingen, met genoegen de schepping van werken, uitsluitend gegrond op wetenschap, analyse en observatie. Aan al diegenen raden we niet slechts

HET ARBEIDSLOON,

ZIJN VORMEN EN ZIJN WETTEN

DOOR

CHRISTIAAN CORNELISSEN

AMSTERDAM
H. J. W. BECHT
1910

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

INHOUD.

VOORWOORD.

Het was mijn voornemen, mijn *Theorie van Arbeid en Arbeidsloon*, tegelijk dat ze (in October 1908) in 't Fransch verscheen, ook in haar geheel in Nederlandschen tekst uit te geven als vervolg op mijn *Theorie der Waarde*. Mijn loontheorie toch sluit zich onmiddellijk bij mijn algemeene waardetheorie aan, waarde en marktprijs behandelend meer speciaal van een enkele onder de verschillende handelswaren, n.l. van den *menschelijken arbeid*.

Moeielijkheden van praktischen aard hebben mij echter van het oorspronkelijke plan van uitgave doen afzien. De overgroote rijkdom van gegevens omtrent arbeids- en loonverhoudingen in de meest onderscheidene industrieën en in verschillende landen, heeft mijn oorspronkelijk werk doen opzwellen tot een volume van 700 bladzijden in octavo, — ondanks al de beperkingen, die ik me had opgelegd en de zorgvuldige zifting van mijn materiaal, ondanks het feit ook, dat ik vele vragen van detail, die ik, al ware het slechts in het voorbijgaan, zou hebben willen behandelen, geheel ter zijde liet.

Het is vooral de natuur der verschijnselen van loon en loonarbeid, die verklaart, waarom nog meerdere beperking de behoorlijke uitéénzetting en uitwerking eener algemeene loontheorie onmogelijk zou hebben gemaakt. Deze verschijnselen hebben met alle overige in het sociale leven gemeen, van zeer complexen aard te zijn. De nauwkeurige waarneming ervan en de bloote noteering van feiten op 't gebied van arbeidsloon zijn niet voldoende in het algemeen ter hunner verklaring. Alvorens men in een serie van ekonomische feiten, zooals de loonarbeid ze in de moderne maatschappij oplevert, eenige uniformiteit kan constateeren, en deze uniformiteit in een enkele, eenvoudige formule kan uitdrukken, is het in het algemeen noodzakelijk, dat men de gegevens, verzameld voor een enkele

landstreek, een enkele industrie, of ook een enkele bepaalde periode, vergelijkt met de gegevens, die andere streken, andere industrieën, of andere perioden bieden. Tegelijk dienen onderzocht te worden alle sociale (ekonomische, politieke, psychologische, enz.) invloeden, die op de bestudeerde feiten kunnen hebben ingewerkt, het algemeen aspect ervan wijzigend, de belangrijkheid als sociaal verschijnsel ervan vermeerderend of verminderend.

Daarbij komt, dat betrouwbaar statistiek materiaal op het gebied van loon en loonarbeid eigenlijk eerst uit de laatste jaren, hoogstens uit de laatste tientallen jaren dagteekent. Het ouderwetsche materiaal, zoogenaamde „gemiddelde loonen" verstrekkend voor het arbeidspersoneel van een geheele fabriek, soms van een geheele industrie, of zelfs van een geheel land, bleek mij in verschillende gevallen totaal onbruikbaar te zijn. Er werd te zeer in vergeten — om het met een enkelen trek te karakteriseeren — dat men door de berekening van een „gemiddeld loon" uit dat van den meesterknecht en den leerjongen in een fabriek, niet het minste wijzer wordt en hoogstens tot valsche conclusies komt, èn omtrent het loon van den meesterknecht, èn omtrent dat van den leerjongen.

Op dit punt van statistiek breng ik hier gaarne een woord van lof aan sommige statistieke rapporten, in de Vereenigde Staten verschenen bij het Departement van Arbeid te Washington, welks beambten zijn uitgegaan van het beginsel, slechts zulke gegevens omtrent arbeid en arbeidsloon te publiceeren, als ze onmiddellijk uit de betalingslijsten en de boeken van de ondernemers, voor elken werkman in 't bizonder, konden overnemen en controleeren. Dit is een beginsel, hetwelk ook in de Fransche, Engelsche en Belgische statistieken, enz. een enkele maal wordt teruggevonden, doch dat voor de rest nog ver van algemeene toepassing vindt.

Voor mijne speciale studiën nu van arbeids- en loonverhoudingen heb ik als regel slechts gebruik gemaakt van werkelijk *uitgekeerde loonen*, of *in gebruik zijnde arbeids- en loontarieven*, door de beide partijen van ondernemers en loonarbeiders erkend, en dus uitdrukking gevend aan werkelijk bestaande ekonomische verhoudingen. Dit echter maakte telkens temeer noodzakelijk verwijzing naar het geraadpleegde materiaal zelf, zooal niet gedeeltelijke of geheele opname ervan.

Met dit al echter werden zóó de materiëele moeielijkheden een onoverkomelijk bezwaar voor een volledige uitgave in het Nederlandsch van het tweede deel van mijn ekonomisch werk.

In aanmerking genomen het beperkte publiek, dat in een klein land als Nederland wetenschappelijk ekonomische boeken leest, terwijl daarbij een deel van dit publiek — specialisten en studenten van sociale en ekonomische wetenschap — het volledige werk ook evengoed in het Fransch kan lezen, heb ik er de voorkeur aan gegeven, de conclusies van mijn werk in een lijvige brochure saam te vatten, daarbij mijn loontheorie zelve, hoezeer saamgedrongen, zoo volledig mogelijk uitwerkend. Wanneer ik dus in de achterstaande bladzijden een algemeene loontheorie aan de beoordeeling van mijn landgenooten voorleg, zoo is het noodgedrongen in hoogst gecondenseerden vorm. Den lezer, die op eenigerlei punt nadere bizonderheden mocht wenschen, verwijs ik naar het volledige werk in Franschen tekst [1]). Eindelijk heb ik ook hier en daar moeten heenwijzen naar het eerste deel van mijn werk, *Theorie der Waarde*, voor al zulke gevallen, waarin het karakter der speciale handelswaar arbeid slechts kan worden verklaard door een dieper doordringen in de natuur van de waren in het algemeen en van de condities, waaronder haar koop en verkoop ter markt plaats heeft.

---

[1]) *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, Paris, V. Giard & E. Brière, 1908.

I. DE LOONARBEID ALS KOOPWAAR.

In de achtervolgende bladzijden zal de menschelijke arbeid slechts in zooverre een punt van bespreking en onderzoek uitmaken, als hij wordt verricht onder de condities van het moderne maatschappelijke leven, en onder kapitalistische produktieverhoudingen. Daarbij zal de arbeid zich aan ons voordoen als *loonarbeid*, en de mensch, die hem verricht, als *loonarbeider*.

Ik beschouw als loonarbeid: elken arbeid, waarvan het produkt niet ten deel valt aan de persoon, die den arbeid heeft uitgevoerd, maar door deze persoon (den arbeider) wordt overgelaten aan een ander persoon (zijn „patroon") tegen eene tusschen beiden overeengekomen vergoeding (het *arbeidsloon*).

De arbeid, zooals hij hier het voorwerp onzer onderzoeking zal zijn, is gekarakteriseerd, zoowel in de wijze, waarop hij ten uitvoer wordt gebracht, als in de persoon, die hem uitvoert, door een bepaalde, geschiedkundige ontwikkelingsphase der maatschappij, de kapitalistische genoemd.

In deze phase treedt de persoon van den *loonarbeider* op als gescheiden zoowel van den grond, waarop hij werkt, als van de arbeidsmiddelen, waarvan hij zich moet bedienen, of althans van het predomineerende deel der produktiemiddelen.

Anderzijds staan deze produktiemiddelen tegenover den loonarbeider als een zelfstandige macht, berustend, hetzij — in den vorm van *kapitaal* — in handen van den patroon, als *ondernemer* in eenig bedrijf van industrie, handel of landbouw, hetzij — in den vorm van *grondeigendom* — in handen van een buiten het onmiddellijke produktieproces staande persoon, den *grondeigenaar*. Natuurlijk kunnen *kapitaaleigendom* en *grondeigendom* ook in ééne persoon vereenigd zijn.

Zeer zeker behoort de patroon-ondernemer, in zooverre hij de technische leider van zijn onderneming is, insgelijks als arbeider te worden beschouwd; maar hij vertoont zich nooit

aan ons als loonarbeider. Het inkomen uit zijn arbeid, in plaats van het karakter van arbeidsloon te dragen, d. w. z. van een bij uitdrukkelijk, of stilzwijgend contract vastgestelde vergoeding in den zin als boven omschreven, doet zich aan ons voor als een onderdeel van zijn eventueele ondernemerswinst. In de moderne naamlooze vennootschappen met vastbezoldigde directeuren zijn scherp van elkaar gescheiden *arbeidsloon* (*salaris*), *betaald voor de leiding der ondernemingen* en *ondernemerswinst* (dividend, aan de aandeelhouders uitbetaald).

De onderscheiding van het arbeidsloon in *arbeidsloon in engeren zin*, *salaris* en *honorarium* heeft betrekking op het karakter van den geleverden arbeid en den duur, waarvoor het arbeidscontract wordt aangegaan. Men spreekt bij voorkeur van *arbeidsloon* bij meer overwegend physieken arbeid, waarbij de duur der overeenkomst, tusschen den loontrekkende en zijn patroon gesloten, geen specialen invloed uitoefent. De term *salaris* daarentegen onderstelt een bij contract voor een betrekkelijk langen duur vastgestelde, geregelde werkzaamheid, en heeft meer bepaald betrekking op intellectueelen arbeid, meer speciaal nog arbeid van bewaking, surveillance en technische leiding. Uit deze onderscheiding zou men ten onrechte afleiden, dat de werkkring van dengene, die arbeidsloon heet te ontvangen, noodzakerlijkerwijze minder vast is, dan de betrekking van dengene, die tegen salaris arbeidt. De Statistiek bewijst, dat bijvoorbeeld bepaalde categorieën van landarbeiders, en in het bizonder dezulken, die met de verzorging van dieren zijn belast, een betrekkelijk zeer regelmatigen en vasten werkkring hebben en dikwijls hun geheele leven in denzelfden dienst blijven. De naam *honorarium* ten slotte wordt gewoonlijk gegeven aan vergoeding voor bepaalde soorten van werk, door intellectueele arbeiders geleverd, speciaal op het gebied van wetenschap, kunst, letteren.

Het feit releveerend, dat de loonarbeider gescheiden is van zijn produktiemiddelen, en deze in de handen van andere personen, dan de onmiddellijke producenten zich bevinden, hebben wij tegelijk de ekonomische grondslagen aangegeven, waarop in laatste instantie loonarbeid en patronaat berusten.

In de vóórkapitalistische perioden, als de produktie geschiedt door individuen of door groepen (beperkte of uitgebreide groepen) voor eigen, onmiddellijk gebruik, kan de arbeider alleen uitzonderingswijze de diensten van zijn lichaam of zijn geest afstaan aan anderen, zonder in ruil daarvoor, direkt of indirekt, een vergoeding *in natura* te ontvangen. De éene gebruikswaarde wordt alsdan geruild tegen een andere.

De betaling van arbeidsloon *in natura* is een karakteristiek kenmerk van een lager produktie-regime en een overblijfsel van die vóórkapitalistische produktie, waarbij de groote massa der eerst noodzakelijke onderhoudsartikelen in eigen huiselijken kring worden voortgebracht. Zoo onderscheidde onder het primitieve handwerk de sociale toestand van den loonarbeider zich als regel hierdoor, dat hij het geheele familieleven met zijn meester deelde: Behuizing, voeding, kleeding vormden eeuwen lang voor den gezel als voor den leerling het hoofdbestanddeel van het arbeidsloon, en dàt wel in alle takken van het handwerksbedrijf. Tot in de XVe eeuw en later nog bleef in alle landen van Europa het loon *in natura* zich krachtig handhaven, soms als eenige vorm van arbeidsloon, soms ook naast het geldloon, waardoor het allengs in den eenen produktietak na den anderen werd verdrongen. Op de groote domeingoederen van adel en geestelijkheid hield het arbeidsloon *in natura* zich het langst staande in de meest verschillende agricole en ook industriëele bedrijven.

In onze dagen is het in den landbouw, dat deze vorm van arbeidsloon van het meeste belang is gebleven. In vele streken, zelfs van de modernste landen, ontvangt het mannelijke en vrouwelijke dienstvolk, inwonend op de hoeve van den boer, nog steeds het overgroote deel van het loon in gebruiksartikelen. Daarnaast kunnen voor de zelfstandig wonende landarbeiders nog allerwegen voordeelen, *in natura* genoten, een min of meer belangrijk element in het arbeidsloon vormen. Wij onderscheiden bijvoorbeeld: vrije woning, soms met tuin, vrij aardappelen, vrij veevoeder, of ook wel vrij gebruik van aangewezen grasland, stroo voor de varkens, een bepaalde hoeveelheid melk daags, enz. In sommige mijndistrikten, als de graafschappen van Noord-Engeland (speciaal in Northumberland en Durham) ontvangen de gewone landarbeiders ook wel naast gebruiksgoederen als boven genoemd, vrij steenkool; in boschrijke streken ook wel vrij brandhout; in de veenstreken van Nederland menigmaal vrij turf; in de wijnstreken dikwijls een bepaalde hoeveelheid wijn, enzoovoort [1]). In vele gevallen is ook ten

[1]) Om zich te overtuigen, welk een belangrijke plaats het arbeidsloon *in natura* nog inneemt in vele landbouwstreken, zelfs van een kapitalistisch zoo hoog ontwikkeld land als Engeland, zie men het uitnemende rapport, door het Engelsche Departement van Arbeid voor de loonen van landarbeiders gepubliceerd: Board of Trade, Labour Department, *Report by* Mr. Wilson Fox *on the Wages and Earnings of Agricultural Labourers in the United Kingdom*, London, 1900, p. 21 en 22. Vergel. eveneens: *Second Report by* Mr. Wilson Fox, London, 1905, p. 22 en 23.

platten lande de huishuur wel niet geheel aan den landarbeider geschonken, doch stelt de boer dezen tegen een geringe huur een huisje, aardappelland, enz. ter beschikking, om aldus door eenig direkt, materiëel voordeel den arbeider meer te binden aan zijn plaats.

Ook zelfs in de middelpunten van industrie en verkeer zijn er insgelijks nog vele bedrijven overgebleven, waarin toelagen *in natura* ter aanvulling van het arbeidsloon in geld onder bepaalde vormen zijn blijven voortbestaan.

Maar het loon in geld uitbetaald vormt niettemin het overwegende deel van het arbeidsloon in de landen met moderne beschaving. Onder de moderne ontwikkeling van produktie en handel is het geen noodzakelijke voorwaarde meer, dat de arbeider, die in loon werkt, als vergoeding voor zijn arbeid produkten ontvangt, die *direkt* noodig zijn voor zijn eigen levensonderhoud. In onze moderne maatschappij kan het hem voldoende zijn, een waar in betaling te ontvangen, die voor hem *indirekte*, maar tevens constante gebruikswaarde heeft, in dien zin, dat hij ze elk oogenblik en gemakkelijk tegen alle soort van gebruiksartikelen kan inruilen. Daar treedt de *geldwaar* op.

Sedert, met het ontstaan van een regelmatig ruilverkeer onder de menschen, ook voor den ruil van de waar arbeid een bepaalde handelswaar (de geldwaar, goud of zilver bijvoorbeeld) tot algemeen *prijsgoed* is geworden, kan er ook bij den arbeid van een *marktprijs* worden gesproken. Die marktprijs is de ruilwaarde van den arbeid, uitgedrukt in geld [1]). De geijkte term ervoor is: het *arbeidsloon*.

Evenals voor de waren in het algemeen, valt ook voor de speciale waar arbeid op te merken, dat aanbieder en afnemer elkander tegemoettreden in de hoedanigheid van *verkooper* en *kooper*. Tusschen beiden (als in de huisindustrie, of bij bepaalde vormen van aangenomen werk) kunnen nog tusschenpersonen van verschillenden aard (*aannemers*, *handelsagenten*, *onderbazen*, enz.) optreden.

---

[1]) Vergel. over de begrippen van *waarde* en *prijs* der waren, *Theorie der Waarde*, uitg. H. J. W. Becht, Amsterdam, 1903, p. 261 en volg.

II. DE VERSCHILLENDE LOONTHEORIEËN.

Het uitgangspunt, tot hiertoe door de ekonomisten aangenomen bij een vergelijkende studie der loonen, heeft er toe geleid, dat ze in het algemeen allen hebben misgetast bij de uitéénzetting van de grondslagen, waarop in het werkelijke leven de uitkeering van het arbeidsloon plaats heeft.

De studie dier grondslagen heeft in den laatsten tijd zuiver en scherp twee theorieën tegenover elkaar gesteld: eenerzijds de *Kostentheorie*, die zich in haar scherpst geprononceerden vorm als *Arbeidstheorie*, *Theorie der Arbeidswaarde* voordoet, en anderzijds de *Utiliteits*- of *Nuttigheidstheorie*.

De eerste dezer theorieën brengt bij de waarde der goederen de kosten hunner produktie en reproduktie op den voorgrond, en legt in het bizonder den nadruk op de tendens, die in het sociale leven valt waar te nemen tot schatting van de objectieve waarde der goederen naar deze produktie- of reproduktiekosten; hetzelfde element der produktiekosten is het ook, dat ze min of meer categoriek vooropstelt als beslissend over waarde en marktprijs van den arbeid. Voor de waar arbeid lossen zich produktie- of reproduktiekosten dan op in de kosten, benoodigd voor het levensonderhoud van den arbeider.

Bij de Physiokraten van het eind der XVIII[e] eeuw, van wien ze dagteekent, doet deze theorie zich voor als een soort wanhoopsleer, volgens welke het arbeidsloon is beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is voor den arbeider om niet van honger te sterven.

Bij de klassieke ekonomisten der Engelsche school (Adam Smith, Ricardo) vinden wij deze nooddruftsleer reeds veel minder geaccentueerd. Ze leggen meer het gewicht op de fluctuaties der arbeidsloonen onder den druk van vraag en aanbod, alsmede op de hoogere bedrijvigheid en vlijt der arbeidersbevolking bij hooger arbeidsloon en daaraan beant-

woordende, hoogere stoffelijke welvaart. Niettemin blijft echter het „natuurlijke arbeidsloon", of de „natuurlijke loonvoet", zooals het heet, steeds bepaald, volgens hen, door de noodzakelijke kosten aan levensonderhoud van den arbeider. De theorie laat zóó meer speling toe, doch blijft in de grondslagen dezelfde.

Evenzoo staat het met deze theorie gesteld bij hun opvolgers, de socialisten uit de klassieke periode: bij Lassalle, bij wien de wet van het arbeidsloon wordt tot een „ijzeren loonwet" *(das eherne oekonomische Gesetz)*, een wet, die het arbeidsloon beperkt tot de strikt noodzakelijke onderhoudskosten van den arbeider; bij Karl Marx, ten slotte, die weliswaar de hypothese der „ijzeren loonwet" in dezen vorm niet erkent, maar voor wien toch „de waarde der arbeidskracht" .... „wordt bepaald door den ter produktie, dus ook ter reproduktie van dit bizondere artikel noodzakelijken arbeidstijd" [1]. „De waarde van de arbeidskracht", zegt Marx, „is de waarde der tot onderhoud van haren bezitter noodzakelijke levensmiddelen" [2].

Voor de waar arbeid in het bizonder, als voor de waren in het algemeen, verwart de Kostentheorie in geheel haren omvang — dit wil zeggen bij de meest konsekwenten onder hare vertegenwoordigers — de *ruilwaarde* en den *marktprijs* met de *produktiewaarde*.

Ze legt op de kosten, noodzakelijk ter produktie van de arbeidskracht — deze kosten mogen hoog of laag zijn — tè uitsluitend het hoofdgewicht, in dit opzicht niet eenmaal onderscheid makend tusschen de verschillende categorieën van arbeid, alsof voor alle categorieën dezelfde kosten-regel zou gelden. Voor de ééne categorie arbeid als voor de andere verachteloost de Kostentheorie in het bizonder het nauwe verband, waarin de marktprijs van den arbeid — het arbeidsloon — in theorie, en zeer dikwijls naar we zullen zien ook in de praktijk, moet staan met de *produktiviteit* van den arbeid, dat wil zeggen in laatste instantie met de *nuttigheid*, die de arbeid bezit voor zijn kooper. Deze theorie kortom, heeft niet voldoende aandacht geschonken aan het verband, dat er bestaat tusschen het arbeidsloon en de *gebruikswaarde*, die de speciale waar arbeid bezit — in de eerste plaats en in het bizonder voor den kapitalistischen ondernemer.

Waar deze theorie in hare grondstellingen al te scherp en

---

[1]) Karl Marx, *Das Kapital*, Dl. I, hoofdst. IV, 3, 3e druk, blz. 147.
[2]) Loc. cit., p. 148.

te zichtbaar met de feiten van het sociale leven der werkelijkheid in strijd kwam, onderscheidden hare vertegenwoordigers gaarne, naast en behalve de werkelijke ruilwaarde en den effectieven marktprijs van den arbeid (het effectief betaalde arbeidsloon) nog een zoogenaamde „natuurlijke waarde" van den arbeid, en een „natuurlijk" of „normaal" arbeidsloon, waarvan de werkelijke waarde en het feitelijke loon, naar ze zich inbeeldden, een soort afwijking zouden zijn.

Karl Marx vervalt op dit punt nog in dezelfde dwaling als Adam Smith en zijn school, wanneer hij uiteenzet, dat de „natuurlijke", de „onafhankelijk van de verhouding tusschen vraag en aanbod bepaalde" prijs bevonden werd, „het eigenlijk te analyseeren voorwerp" te zijn. „Deze over alle toevallige marktprijzen van den arbeid heengrijpende en hen regelende prijs, de „„noodzakelijke prijs"" (Physiokraten) of de „„natuurlijke prijs van den arbeid"" (Adam Smith) kan, als bij andere waren, enkel de in geld uitgedrukte waarde zijn" [1]).

Zóó heet het nog bij Marx, en ook diens volgelingen zijn over zijn dwaling op dit punt nog niet hééngekomen.

Daartegenover valt de Utiliteitstheorie in het andere uiterste, als ze zich voor de formuleering der loonwet, zoo niet uitsluitend, dan tenminste in hoofdzaak, grondt op de *nuttigheid*, of de *produktiviteit* van den menschelijken arbeid.

Of de vertegenwoordigers dezer theorie zich tevreden stellen met het geven van een simpele formule (de theorie onder haren primitiefsten vorm, als bij den Amerikaanschen ekonomist, Francis A. Walker, of bij den Franschman, Paul Leroy-Beaulieu); òf wel, ons geheel een systeem van nuttigheids- of nadeelsschattingen uitwerken, zij het alléén van den kant der koopers van de arbeidswaar, of ook van dien der verkoopers (J. H. von Thünen, de Engelsche school van Stanley Jevons en van Marshall, de Oostenrijksche van Böhm-Bawerk, de Amerikaansche school, zich bij de beide andere aansluitend), hun algemeene theorie komt stééds neer op een saamsmelting en een vereenzelviging der *objectieve waarde* (*ruilwaarde* of *marktwaarde*) van den arbeid met de *gebruikswaarde* ervan. In beide gevallen wordt de dienst, dien de arbeid vertegenwoordigt voor andere personen, dan de arbeider zelf — somwijlen ook de ondienst, het nadeel, dat hij voor den arbeider biedt — dooréénegeworpen met de ruilwaarde van den arbeid. De vertegenwoordigers der Utiliteitstheorie hebben, zonder

[1]) Loc. cit., hoofdst. XVII, p. 549—550.

uitzondering, te zeer uit het oog verloren het verschil, dat er bestaat tusschen het subjectieve genot of voordeel, dat kooper of verkooper der arbeidswaar van deze hopen te trekken, en anderzijds de objectieve waarde en den marktprijs van dezelfde waar.

Met het hier opgemerkte ontkennen wij niet, dat er voorzeker takken van bedrijf bestaan, binnen welke de ruilwaarde van den arbeid een sterke tendens vertoont, saam te vallen met zijn gebruikswaarde voor kooper of verkooper. Dit zijn, zooals wij zullen zien, eenerzijds zulke bedrijfstakken, waarin de berekening, welke de ondernemer zich over de toekomstige waarde van het arbeidsprodukt mocht vormen, van beslissenden invloed zijn voor de vaststelling van het arbeidsloon; anderzijds ook dezulke, waarin de persoonlijke waarde (gebruikswaarde), door den producent zelf aan een uur, dag, week, enz. arbeidens gehecht, een overwegende factor is voor den prijs, dien hij in zijn ruilbetrekkingen met anderen weet te realiseeren.

III. ALGEMEENE BEGINSELEN VOOR DE VASTSTELLING VAN HET ARBEIDSLOON.

De kosten ter produktie en reproduktie van de arbeidskracht eenerzijds, de nuttigheid, of ten minste de graad van bruikbaarheid van den arbeid anderzijds leveren ons in werkelijkheid over en weer de factoren, die den definitieven marktprijs van den arbeid, het effectief betaalde arbeidsloon beheerschen. Zoowel de maatschappelijk noodzakelijke voorwaarden voor vorming en instandhouding van de arbeidskracht, als ook de bestemming van den arbeid en de diensten, die hij bewijst, leveren de constitueerende elementen voor de vaststelling der vergoeding, die de arbeid onder kapitalistisch voortbrengingsregime kan bedingen.

Bij den ruil der arbeidswaar ter markt, als bij den warenruil in het algemeen, valt dan ook waar te nemen de dubbele tendens der ruilwaarde van den arbeid tot samenvalling, zij het met de produktiewaarde, zij het met de gebruikswaarde, die de arbeid vertoont. De vertegenwoordigers der beide theorieën boven genoemd, hebben de fout begaan, dat ze van beide zijden speciale gevallen hebben gegeneraliseerd, en in den overwegenden invloed, die bij bepaalde categorieën van arbeid, zij het door de produktiewaarde, zij het door de gebruikswaarde wordt uitgeoefend, het eenige en beslissende motief hebben gezocht, dat over ruilwaarde en marktprijs van den arbeid beslist.

De beide tendensen boven aangegeven moeten in het moderne sociale leven en bij de hedendaagsche produktie rationeelerwijze en noodzakelijk opkomen bij de menschen.

De mensch moet leven bij zijn arbeid; hij verkoopt in het algemeen zijn arbeid slechts als een handelswaar aan anderen, juist *omdat hij leven mòet.* En de algemeene tendens tot

schatting van de waarde van den arbeid naar den algemeenen levensstandaard der arbeidersbevolking, naar de ingeburgerde kosten van vorming en onderhoud van de arbeidskracht, wordt daarom door den drang der sociale verhoudingen gegeven.

Maar, evenals aan de goederen in het algemeen, hechten de menschen ten slotte ook dáárom slechts aan den arbeid waarde, wijl hij kan dienen ter bevrediging hunner behoeften en verlangens; en de mate, waarin hij als zoodanig diensten bewijzen kàn, zal hun daarom bij de schatting van waarde en prijs van den arbeid niet onverschillig kunnen zijn. Uit de natuur der zaak is de mensch geneigd, verschillenden produktieven arbeid te beschouwen als ongelijkwaardig in den ruil, wanneer het produkt, in het éene en het andere geval door den arbeid geleverd, de diensten erdoor geboden, als ongelijkwaardig voor het gebruik moeten worden beschouwd. Deze neiging zal zich ook dàn openbaren, wanneer de arbeid in de verschillende gevallen gelijke produktiewaarde vertegenwoordigt. Aan den anderen kant zullen de menschen verschillenden arbeid, welks produkten hun voorkomen, gelijkwaardig te zijn, geneigd blijken, ook in den ruil als gelijkwaardig te behandelen, d. w. z. eventueel met een gelijk arbeidsloon te vergoeden, óók wanneer de kosten, aan vorming en onderhoud van den arbeider besteed, sterk mochten uiteenloopen.

Enkele bemerkingen dringen zich hierbij nog aan ons op, zoowel wat betreft het begrip der *onderhoudskosten* van den arbeider of der *ingeburgerde levenswijze* der bevolking, als wat de *nuttigheid* van den arbeid aangaat.

Het kan zijn, dat de een of andere fabrieksarbeider persoonlijk voor zich redeneert: Ik heb een talrijk gezin te onderhouden, de onderhoudskosten van mij en de mijnen zijn hooger, dan gemiddeld het geval is bij de arbeiders mijner categorie, en ik moet dus voor mijn arbeid hooger loon kunnen bedingen dan anderen. Of het kan zijn, dat een geneesheer oordeelt: Ik heb voor de voleinding mijner studies geld moeten opnemen tegen hoogen interest, waarvoor ik thans in den dienst der ziekenkas, waaraan ik verbonden ben, vergoeding moet zoeken. Of nu echter in de beide hier genoemde gevallen, fabrieksarbeider, of geneesheer erin zullen slagen, op grond dezer hoogere persoonlijke vormings- en onderhoudskosten, ook hooger arbeidsloon, resp. salaris te bedingen, dan hun collega's, ondersteld, dat ze arbeid van gelijke kwaliteit leveren, als deze laatsten, — dàt is een andere vraag. Wij constateeren omgekeerd, dat, bij alle mogelijke verschil van levensbehoeften

en levenseischen der individuen, het niveau van levensonderhoud, dat de loonarbeiders van de verschillende categorieën successievelijk weten te handhaven, voor elk dezer categorieën en in elk sociaal milieu een zekere, niet te loochenen vastheid vertoont. In elk sociaal milieu en voor elke speciale arbeidscategorie vormt er zich aldus een zekere sociale produktiewaarde van den arbeid. En zoo al de kapitalistische ondernemer rekening moet houden met de produktiewaarde der arbeidskracht, die hij noodig heeft (daartoe gedwongen door zijn werklieden zelven), het is in het algemeen niet met de eventueele *persoonlijke* produktiekosten, die werkman A of B onder zijn personeel zouden kunnen doen gelden, dat hij rekening houdt, maar met de *sociale* produktiekosten van zijn arbeidskracht, waarin de verschillende persoonlijke kosten zich hebben genivelleerd.

Verder kan het niveau van het gebruikelijke levensonderhoud der werklieden wisselen, ook voor dezelfde of aanverwante arbeidscategorieën, niet alleen naar de landstreek (plattelandsloonen tegenover stadsloonen, b.v.) maar ook naar de algemeene, intellectueele ontwikkeling en vooral de agitatie, door de arbeiderspers gemaakt, de mindere of meerdere organisatie der arbeidersbevolking, enz.

Voor een juiste kennis der samenstellende elementen der vormings- en onderhoudskosten der arbeidskracht is het ook noodig, rekening te houden met de verhouding, waarin het geheele arbeidersgezin staat tot de industrieën van het betrokken sociale milieu.

De takken van industrie, bijvoorbeeld, waar de medewerking van de vrouw, zelfs de gehuwde vrouw, naast den man, van de kinderen naast de ouders veelvuldig voorkomt in de fabrieken (als de textielindustrieën) kenmerken zich regelmatig door betrekkelijk lage individueele arbeidsloonen. In de gezinsindustrieën (huisindustrieën) valt zelfs een tendens waar te nemen tot samenvalling van het totale arbeidsloon van één geheel werkmansgezin met het individueele loon, in het betreffende sociale milieu verdiend door den vakman, die werkt in industrieën, waar de huisarbeid onbekend is. Het verschijnsel valt hieruit te verklaren, dat de huisarbeiders, als gevolg van hun ekonomische onmacht en hun afgezonderd bestaan, het menschenmateriaal vormen, dat het meest direkt op genade en ongenade is overgeleverd aan de willekeur der patroons. Door de concurrentie gaat de macht van het aantal er dermate weer verloren, dat de ingeburgerde loonstandaard den arbeider in de huisindustrieën noodzaakt, al de beschikbare leden van

het gezin mee aan het werk te zetten; aan den anderen kant rekenen de kapitalistische ondernemers zóó zeer op die recruteering, dat ze zelfs in sommige industrieën een soort van recht opeischen op de intouwzetting van alle beschikbare leden van een arbeidersgezin. In het ongunstigste geval voor de huisarbeiders, wanneer bij hun industrie geen enkele volle, technisch gevormde vakkracht wordt vereischt, vertoont het gezinsloon zelfs de tendens, saam te vallen met het gewone individueele arbeidsloon van den eenvoudigen daglooner, of sjouwerman [1]).

Daar er hier verder sprake is van een algemeen en sociaal levensniveau, van een gemiddeld niveau, waarin zich de persoonlijke verschillen nivelleeren, moeten ook de kosten van vorming en onderhoud, bij elke speciale categorie van arbeiders en in elk sociaal milieu geacht worden, betrekking te hebben op den arbeider, die een gemiddeld gezin heeft te onderhouden. De ongehuwde arbeider, volle arbeidskracht, of de gehuwde werkman zonder hulpbehoevende kinderen zullen dus gemakkelijker het niveau hunner persoonlijke onderhoudskosten kunnen overschrijden, dan de werkman, die een groot gezin tot zijn last heeft. De ongehuwde werkman zal misschien een gedeelte van zijn arbeidsloon voor andere doeleinden, dan het onmiddellijke levensonderhoud kunnen besteden. Omgekeerd zal de arbeider, die in het onderhoud van een gezin van méér dan gemiddelde getalsterkte heeft te voorzien, beneden het gemiddelde niveau der eventueel gewaarborgde levensbehoeften moeten blijven, tenzij hij in overwerk (nachtarbeid, zondagswerk) of in de bijverdiensten van één of meer zijner gezinsleden de noodzakelijke compensatie vindt voor het eigen, ontoereikende arbeidsloon. Op de noodzakelijkheid, zulke bijverdiensten te vinden, berust grootendeels, van arbeiderstandpunt beschouwd, de ontwikkeling der huisindustrie in haar verschillende vormen.

Een analoog verschijnsel, als boven met betrekking tot de produktiewaarde van den arbeid werd opgemerkt, doet zich ook met betrekking tot zijn gebruikswaarde gelden: in het sociale leven constateert men de nivelleering van de verschillende variëerende, persoonlijke gebruikswaarden en het ontstaan van een algemeene en sociale gebruikswaarde.

De gebruikswaarde van den arbeid voor de persoon van den arbeider zelf heeft in het algemeen onder de moderne

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. XIV, p. 313—314.

kapitalistische produktieverhoudingen geen zin. De moderne loonarbeider produceert voor anderen; zijn arbeid heeft daarom in het algemeen alleen voor anderen, dan hij zelf, *onmiddellijke* gebruikswaarde; voor hem zelf heeft die arbeid slechts *middellijke* gebruikswaarde, en dit wel juist in den vorm van het arbeidsloon, dat hij tehuis brengt. Slechts zelden, als bij bepaalde categorieën van hoogst gequalificeerd loonwerk, blijkt de gebruikswaarde van den arbeid (resp. van den arbeidstijd) voor den arbeider zelf de prijsbedinging zijnerzijds wezenlijk te beïnvloeden.

Maar de gebruikswaarde van den arbeid voor anderen, dan de persoon des loonarbeiders, wordt onder de kapitalistische maatschappelijke verhoudingen natuurlijkerwijze markt-gebruikswaarde. Het kan zijn, dat de bizondere behoeften, of verlangens van een ondernemer, of een consument dezen eventueel — zij het ook slechts geheel momentaneel — een buitengewoon hooge gebruikswaarde doen hechten aan eenigerlei soort van arbeid. Niets belet voorzeker in zulk geval dien ondernemer, of consument, om ook voor den betreffenden arbeid een hooger loon te bieden, dan in het algemeen voor gelijksoortigen arbeid binnen het betrokken milieu wordt betaald. Doch dit particuliere arbeidsloon, van persoonlijk karakter als het is, moet natuurlijk van het algemeen gangbare arbeidsloon, dat de betreffende arbeid zal kunnen bedingen, worden onderscheiden. Het is wat we later zullen noemen *gelegenheidsloon*.

Onder de kapitalistische produktieorde wordt de gebruikswaarde van den arbeid ten slotte bepaald door den marktprijs, dien straks het arbeidsprodukt zal kunnen halen. Deze prijs nu draagt een algemeen en sociaal karakter — te algemeener, naarmate het aantal van koopers en verkoopers ter warenmarkt talrijker is. Achter den kapitalistischen ondernemer, als kooper van arbeid, moeten we daarom voor de beoordeeling der gebruikswaarde, die de arbeid representeert, letten op de persoon van den goederenconsument, of zelfs op de gezamenlijke consumenten van een bepaald gebruiksartikel; d. w. z., als men nader toeziet, dat gelet moet worden op geheel dat ensemble van verhoudingen, dat als de *marktstand* voor het betreffende gebruiksartikel wordt aangeduid.

Natuurlijk hebben de persoonlijke schattingen der gebruikswaarde, die de verschillende ondernemers en consumenten zich mochten vormen, een invloed op de algemeene of sociale gebruikswaarde, die de arbeid ten slotte ter kapitalistische markt erlangt. Deze schattingen zijn toch ten slotte de constitueerende

elementen van genoemde sociale gebruikswaarde. En de invloed van elk harer is even onbetwistbaar, als het de invloed is, welken de verschillende persoonlijke vormings- en onderhoudskosten der afzonderlijke arbeiders uitoefenen voor de samenstelling van de algemeene of sociale produktiewaarde, die arbeid eener bepaalde categorie in een gegeven sociaal milieu vertegenwoordigt.

Het produkt van den arbeid kan verschillen onder de loonarbeiders eener zelfde categorie al naar gelang de persoonlijke bekwaamheden in het speciale vak, kracht, vaardigheid, werklust, enz. van elk hunner. Dit verschil in gebruikswaarde (zoowel sociale gebruikswaarde, als persoonlijke gebruikswaarde voor den betrokken ondernemer) kan zich hier natuurlijk uitdrukken, onder het toezicht des ondernemers, in een overeenkomstig verschil in hoogte der respectieve loonen van de arbeiders, — een regel, die bij een breede en algemeene studie van arbeidsloonen blijkt van kracht te zijn voor alle categorieën van arbeid zonder onderscheid.

De ondernemer moet bij de vaststelling van het arbeidsloon met dit verschil in gebruikswaarde van den arbeid rekening houden, en dit wel evengoed voor de werklieden van eenzelfde categorie, als voor die van verschillende categorieën onderling vergeleken. Zoo hij echter in het eene als in het andere geval de gebruikswaarde van den arbeid voor oogen houdt en voor oogen houden moèt, toch zal hij het niveau dier waarde bij de vaststelling der arbeidsloonen niet dichter naderen in het algemeen, dan dwang van buiten hem noodzaakt. In de natuur van den menschelijken arbeid als koopwaar zullen wij nog verder de verklaring moeten zoeken voor het feit, waarom produktiviteit en gebruikswaarde van den arbeid niet denzelfden onmiddellijken, diepgaanden invloed uitoefenen op het arbeidsloon voor de groote massa der arbeiders in industrie, landbouw, handel en verkeer, als de vormings- en onderhoudskosten der arbeidskracht.

De kapitalistische ondernemer zal aan den meer bekwamen werkman slechts dàn hooger loon toekennen, dan aan den minder bekwamen, wanneer hij meent, dat eerstgenoemde hem anders den arbeid zal opzeggen, of zorg zal dragen, niet meer te produceeren, dan het de minder bekwame werkman doet. Mocht verder de gebruikswaarde van het totaalprodukt eener onderneming (de effectieve prijs voor het produkt ter markt bekomen) den kapitalistischen ondernemer instaatstellen, met de loonen van zijn personeel, of van bepaalde categorieën

daarvan, vèr de grens der sociaal gegarandeerde onderhoudskosten van de betreffende werklieden te overschrijden, dan kan tòch de ondernemer worden geacht, slechts in zooverre weer met die hooge gebruikswaarde te zullen rekening houden, als hij gedwongen wordt het te doen, — hetzij van den kant zijner werklieden, die, eenmaal goed georganiseerd zijnde, gaan eischen, dat er een min of meer vast en geregeld verband besta tusschen hun loonen en de produktiviteit der ondernemingen, waar ze arbeiden (door „beweegbare loonschalen" en andere loontarieven), hetzij van den kant zijner medeondernemers, die hem zijn beste werklieden afhandig kunnen maken, wanneer hij te lage loonen betaalt. Ook in omgekeerden zin kan de dwang van den eenen ondernemer op den anderen zich doen gevoelen: Mocht een ondernemer erin slagen, de arbeidsloonen van zijn werklieden zoo diep naar omlaag te drukken, dat de lagere arbeidsloonen hem instaatstellen, ook de prijzen zijner artikelen ter markt lager te stellen, dan zijn concurrenten het moeten doen, dan kan hij daardoor dezen noodzaken, insgelijks de loonen, die ze betalen, te verlagen, — gesteld althans, dat hun werklieden zich dit laten welgevallen. De erbarmelijk lage loonen, betaald in verschillende takken van vrouwenarbeid en huisindustrie — in de kleederconfectie bijvoorbeeld — zijn voor een groot deel te wijten aan deze concurrentie tusschen de kapitalistische ondernemers onderling, gepaard aan het ontbreken van een sterke arbeidersorganisatie [1].

Ziehier den algemeenen regel op dit punt geldig: In de kapitalistische ondernemingen kunnen ongelijke loonen voor gelijksoortigen arbeid op den duur slechts dàn bestaan, wanneer de produktiekosten der respectieve ondernemers op andere rubrieken, dan die der arbeidskracht (kosten voor grondstoffen, hulpstoffen, machinerie, enz.) eveneens, maar in omgekeerden zin voor de verschillende ondernemers verschillend zijn. De betrekkelijk hooge arbeidsloonen, betaald in de groote en technisch het best georganiseerde ondernemingen, moeten daaruit worden verklaard [2].

De dwang, dien aldus de kapitalistische ondernemers elkander onderling kunnen opleggen, wat betreft de aanpassing der arbeidsloonen aan de produktiviteit der ondernemingen en aan

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. XII en XIV (over *Vrouwenarbeid en vrouwenloonen* en *De loonen, betaald in de huisindustrieën*).

[2]) *Ibid.*, hoofdst. XVIII (*over den invloed, door den omvang der ondernemingen uitgeoefend*), p. 384 en volg.

de sociale gebruikswaarde van den arbeid, vervalt onder het regime der kartels en trusts, waarin de moderne kapitalisten samengaan tot bevordering hunner belangen. Loonsverhooging of loonsverlaging hebben dan plaats bij onderlinge verstandhouding der gecombineerde ondernemers, en aan het verzet van den kant der arbeiders, die hoogere eischen mochten stellen, is daarmede tegelijk een geduchte hindernis opgeworpen. Dit valt hieruit te verklaren, dat onder het regime van kartels en trusts vele duizenden arbeiders in een geheelen tak van produktie dikwijls ter markt niet meer vinden dan een enkele persoonlijkheid, die als kooper van arbeid optreedt, en bereid gevonden wordt, hen aan het werk te zetten. Aan den anderen kant is de arbeidersorganisatie gebleken, de geduchte macht te zijn, waarmede de werklieden aan hun eischen kracht kunnen bijzetten. In elk geval ligt er hier voor de arbeiders als producenten evenzeer een gevaar, als er voor de geheele bevolking als consumenten een gevaar is gelegen in de heerschappij der verbonden ondernemers over de marktprijzen der goederen [1].

---

[1]) Zie op dit laatste punt vooral *Theorie der Waarde*, p. 364 en volg.

IV. ONDERHOUDSKOSTEN VAN DEN ARBEIDER EN GEBRUIKSWAARDE VAN DEN ARBEID. DE VERSCHILLENDE CATEGORIEËN VAN LOONEN.

Produktiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid blijken in de veelvuldigste verhoudingen en onder verschillende vormen saam te werken, elkaars invloed doorkruisend, voor de totstandkoming van ruilwaarde en marktprijs van den arbeid.

Tracht men, wat deze saamwerking betreft, een overzicht te geven over de verschillende categorieën van loonarbeid, dan wordt men getroffen door de overeenkomst, die er hier weer bestaat tusschen den arbeid en de waren in het algemeen [1]).

De produktiewaarde van den arbeid heeft een overwegenden invloed voor de vaststelling van het arbeidsloon aan den voet der loonladder voor de volwassen werklieden: onder sjouwers, daglooners en handlangers in verschillende industrieën, in het algemeen onder de zoogenaamd „ongeschoolde arbeiders". Men heeft daar te doen met categorieën van bedrijven, die het gemakkelijkst vallen binnen het bereik van onverschillig welken werkman, die slechts is gezond van lijf en leden; met werkkracht bijgevolg, die de kapitalistische ondernemers het gemakkelijkst kunnen verkrijgen in voldoende hoeveelheid, om regelmatig hun ondernemingen in gang te houden; met werkkracht ook, die het spoedigst overtollig raakt in perioden van slappen gang van zaken en van crisis in de industrieën. Bij deze categorieën van bedrijven valt er dan ook de sterkste tendens waar te nemen tot samenvalling van het arbeidsloon met de produktiekosten van den arbeid, en deze kosten blijken hier te zijn het minimum van onderhoudskosten voor den

---

[1]) Zie *Theorie der Waarde*, p. 136 en volg.

arbeider en zijn gezin, — een minimum, dat traditioneel in elke streek vastgesteld en in zeden en gewoonten der bevolking ingeburgerd is.

Ziehier de conclusie, waartoe de studie der loonen van sjouwers en handlangers mij heeft gebracht [1]: Het loon van de „ongeschoolde arbeiders" zal zóó laag zijn in elke landstreek, als het zich door de kapitalistische ondernemers laat neerdrukken, zonder dat dezen stuiten op onmiddellijk en feitelijk verzet van den kant der arbeiders; d. w. z. zonder dat de arbeiders liever besluiten, de produktie geheel op te geven, en het land te verlaten, indien ze nog in de kracht des levens zijn, of tijdelijk te gaan steunen op den arbeid van bloedverwanten en huisgenooten, op aalmoezen, of op de prostitutie, enz. Er valt hieruit te zien, hoe voorbarig en streng het geoordeeld kan zijn, dezen arbeiders tot een verwijt te maken, dat ze liever „ledig langs de straat loopen", dan elken arbeid ter hand te nemen, die hun geboden wordt. Dikwijls toch is dit het eenige middel, waardoor ze zich kunnen verzetten tegen de neerdrukking van het loon beneden het niveau van het eerst noodzakelijke levensonderhoud, zonder onmiddellijk over te slaan tot een hongeroproer.

Ook het loon van den eenvoudigsten handlanger of sjouwerman zal daarom als regel een zeker minimum van levensonderhoud moeten waarborgen. De klassieke loontheorie vindt derhalve hier nog het best toepassing. Dit minimum van levensonderhoud, traditioneel gegeven in elke landstreek, vertoont dan ook overal dezelfde taaiheid van bestaan, denzelfden weerstand tegen wijzigingen naar boven of naar beneden, als andere ingeburgerde sociale instellingen. Maar om dezelfde redenen zal het ook moeten en kunnen variëeren naar de landstreken, en zelfs binnen elke landstreek naar het speciale milieu (stad of platteland, enz.). Het variëert ook bij een zelfde volk in verschillende beschavingsperioden naar de wisselende levenseischen der menschen.

Bij een studie van de beweging der arbeidsloonen, zooals de moderne statistieken haar tot uitdrukking brengen, merkt men op, dat de loonen der „ongeschoolde arbeiders" grooter vastheid vertoonen — in het bizonder tegen een druk naar omlaag — dan de overige categorieën van loonen. Het loon dezer arbeiders is gewoonlijk reeds zóó laag, zelfs in een periode van levendigen gang van zaken, dat het ook in

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. X, p. 173 en volg.

tijden van crisis niet belangrijk meer verlaagd kan worden.

Als een speciale onder-categorie valt de arbeid van de gewone landarbeiders en plattelandsdaglooners te beschouwen. Voor dezen toch zijn de loonen gewoonlijk nog eenigszins lager, dan voor dien der sjouwers en handlangers in de steedsche bedrijven, eventueel verschil in de koopkracht van het geld in aanmerking genomen. Dit algemeen verschijnsel kan worden geconstateerd voor de meest verschillende landstreken en vindt zijn verklaring juist in het buitengewoon lage levenspeil der plattelandsarbeiders, hetwelk dezen ook — als gevolg van verspreid wonen, gemis aan organisatie, lagere geestelijke ontwikkeling, enz. — zooveel moeilijker kunnen opvoeren, dan de arbeiders in de steden het hùn levenspeil kunnen doen.

Als tegentendens moet bij alle categorieën van zoogenaamd „ongeschoolden arbeid" worden gewezen op het streven van den kant der werklieden, de produktiviteit van hun arbeid te regelen naar de beperkte onderhoudskosten, die ze kunnen doen gelden, en aan te passen aan hun lage arbeidsloonen. In den laatsten tijd heeft dit streven, onder den invloed der moderne arbeidersbeweging — en zelfs voor alle categorieën, van den eenvoudigsten tot den hoogst gequalificeerden arbeid — den vorm aangenomen van een bizondere strijdtaktiek, bekend onder den naam van *sabotage*. Ten slotte regelt tot op zekere hoogte elk arbeider, hij moge loonwerker of zelfstandig arbeider zijn, den arbeid naar de vergoeding, — vanaf den tuinman, die heeft aangenomen, een tuin te onderhouden, en die, al naar gelang den prijs, dien men hem biedt, meer of minder zorg zal besteden aan het snoeien van de tuinhaag en de vruchtboomen, aan de keuze der bloemen, enz., tot den architekt, die aan den huiseigenaar zijn bestek voor een huis vóórlegt, al naar gelang den prijs, dien deze wil besteden. Maar de tegentendens, waarvan hier gesproken wordt, doet zich in het bizonder gelden bij de „ongeschoolde" arbeidskrachten, bijvoorbeeld onder de plattelandsarbeiders, bij wien men — afgescheiden van weloverwogen strijdtaktiek — den algemeenen beschavingstoestand van het milieu ziet reageeren tegen de uitzetting der intensiviteit van de produktie naar het voorbeeld der steedsche industrieën, zoodat juist de lage levensbehoeften der plattelandsbevolking dikwijls de overbrenging der moderne industrieën naar het platteland belemmeren [1]).

---

[1]) Ziehier een typisch voorbeeld, het oordeel van een zekeren ondernemer, Charbin, fabrikant van fluweelen stoffen te Lyon, zooals het werd geresumeerd door het

Maar zelfs bij de verschillende categorieën van ongeschoolden arbeid, ziet men de gebruikswaarde voortdurend, hier als secondaire factor, naast de produktiewaarde ingrijpen.

Ook al kan eerstens de ongeschoolde arbeidskracht naar welgevallen door de ondernemers worden aangevoerd tegen dat minimum van levensonderhoud, hetwelk een bepaalde landstreek eigen is, die aanvoer behoeft in de werkelijkheid niet altijd plaats te hebben en heeft steeds haar grenzen. De „reservearmee van den arbeid", die aan het produktieproces geen deel neemt, wijl ze overtollig is, vindt haar grootste contingent juist onder de ongeschoolde arbeidskrachten. Evenals de loonarbeiders in het algemeen, worden de ongeschoolde arbeiders door de ondernemers slechts zóó lang gezocht, als ze aan de behoeften binnen elke produktiesfeer, dat wil zeggen aan de „werkelijke vraag" ter markt beantwoorden [1]). Hier vinden wij aan het gebruik van arbeidskracht een grens getrokken naar boven, die zich doet gelden voor alle categorieën van arbeid zonder onderscheid.

Verder werkt de gebruikswaarde van den arbeid ook bij deze categorieën in dien zin op het loon in, dat bij een voor de arbeiders gunstige verhouding van vraag en aanbod van arbeid — d. w. z. bij betrekkelijke schaarschte van arbeidskracht — het arbeidsloon, krachtens den bizonderen marktstand, kan stijgen zelfs tot aan, of tot boven het niveau, dat gewoonlijk slechts door de loonen der geoefende vakarbeiders wordt bereikt. Het omgekeerde verschijnsel kan zich natuurlijk even goed voordoen bij een voor de arbeiders ongunstige verhouding van vraag en aanbod. Echter valt er binnen elk sociaal milieu een relatieve vastheid te constateeren van het niveau der eerst noodige onderhoudskosten en kunnen de kapitalistische ondernemers dit niveau naar beneden moeilijk overschrijden. Juist omdat deze kosten het *minimum van levensonderhoud* vertegenwoordigen, waarvoor een arbeidersbevolking de gewoonte

dagblad *Le Temps* van 3 Maart 1904 (Artikel over de *Enquête in de textielindustrie*): „Hij bezat een weverij in het departement van de Drôme. Welnu, zoo vertelde hij ons, als de vrouwen in deze streek een loon van 1 fr. 50 hadden verdiend, zetten ze heur weefstoelen stop, en gingen ze onder elkaar babbelen, oordeelend, dat het onnoodig was, zich te vermoeien, om méér te verdienen. Haar zorgeloosheid was zóó groot, dat de patroon zijn fabriek moest sluiten." Het verhaal kan waar zijn; dergelijke gevallen kunnen er méér worden aangehaald. En men kan van kapitalistisch standpunt bezien, er inderdaad dezen braven plattelandsvrouwen een verwijt van maken, nog niet rijp te zijn voor de afjakkering en de uitbuiting onder de moderne grootindustrie.

[1]) Vergel. daarover voor de waren in het algemeen: *Theorie der Waarde*, p. 138.

heeft, in den dienst van anderen te werken, zijn ze ook gemakkelijker op te voeren, dan naar beneden te drukken.

De verhouding van vraag en aanbod ter arbeidsmarkt krijgt een geheel bizondere beteekenis onder den invloed der moderne arbeidersorganisatie. Waar het collectieve aanbod van arbeidskracht en het collectieve arbeidscontract het individueele aanbod en het persoonlijke contract tusschen ondernemer en arbeider komen te vervangen, treedt de arbeider in een veel sterker positie tegenover den ondernemer op. En dikwijls valt te constateeren, dat een categorie van ongeschoolde arbeidskracht, die tegen een zekeren, gebruikelijken standaard van onderhoudskosten des arbeiders, naar welgevallen door de ondernemers kon worden aangeschaft, zoolang slechts de werklieden onvereenigd waren, ophoudt, aldus veil te zijn, vanaf het eerste oogenblik der vorming eener arbeidersorganisatie [1]). En het bizondere karakter, dat hier de verhouding van vraag en aanbod van arbeid aanneemt, de speciale invloed, dien daardoor de gebruikswaarde gaat uitoefenen, blijkt vooral bij de „ongeschoolde" arbeidskracht in staat te zijn, duurzaam den loonstandaard en de door zeden en gewoonten ingeburgerde onderhoudskosten eener arbeidersbevolking op te voeren.

In tegenstelling met de arbeidersorganisatie vertoont de wetgeving, waar ze direkt ingrijpt in het arbeidscontract, de tendens, een bepaalden levensstandaard der arbeidersbevolking

---

[1]) Ik citeer hier als voorbeeld slechts twee gevallen, het eene betrekking hebbende op den landbouw, het andere op de industrie: „In vele dorpen leidde alleen reeds de stichting van een afdeeling (van de *National Agricultural Labourers' Union*) tot eene plotselinge stijging der loonen." Aldus uiten zich SIDNEY en BEATRICE WEBB over de landarbeidersorganisatie in Engeland in hare periode van opkomst in 1872. (*The History of Trade Unionism*, hoofdst. VI, p. 317). Het tweede voorbeeld is ontleend aan het „*Eindrapport*" van de *Industrial Commission* der Vereenigde Staten: „De invloed der organisatie is nergens sterker uitgekomen, dan in het geval der arbeiders in de mijnen van bitumineuze kolen. In Illinois gingen hun loonen sterk omlaag in de jaren, voorafgaande aan 1884. Ze gingen opnieuw ongeveer 17 percent terug van 1890 tot 1896; maar in 1897, toen de eerste wijdvertakte en sterke organisatie der mijnwerkers werd verkregen, stegen hun loonen 30 tot 40 percent. Deze belangrijke stijging vergelijke men met de zeer matige stijging van 4.6 percent van 1898 tot 1901 in den loonvoet (dagloonen) van de 192 bedrijven, boven geciteerd uit de rapporten van het Departement van Arbeid."

Voorbeelden als deze zijn het, die hetzelfde Amerikaansche rapport hebben geleid tot de conclusie: „dat de belangrijkste factor ten gunste van den vooruitgang der loonwerkers is gelegen in hun capaciteit, om een organisatie te stichten en in stand te houden." (*that the most important factor in promoting the progress of wage-earners is their ability to effect and maintain an organization*). (*Final Report of the Industrial Commission* (vol. XIX van de serie), Washington, 1902, afd. *Labor*, p. 734).

vast te leggen, en de arbeidsvoorwaarden, reeds door den werkman van gemiddelde bekwaamheid bedongen, als „normale" arbeidsvoorwaarden voor een geheele categorie van werklieden voor te schrijven. Dit treedt duidelijk in het licht in een land als Nieuw-Zeeland, waar in de rechterlijke voorschriften *(awards)*, door het Scheidsgerechtshof gegeven naar de gewoonten, in elk bedrijf bestaande, en dit wel voor de meest verschillende industrieën en de meest onderscheidene groepen van arbeiders, metterdaad geen enkel punt onaangeroerd is gebleven, dat in een privaat contract tusschen patroons en werklieden plaats zou hebben kunnen vinden. Theoretisch moet die tendens der wetgeving worden opgevat als de opdenvoorgrondschuiving van een bepaalde, als norm beschouwde produktiewaarde van den arbeid, ten koste van den invloed, door zijn speciale, telkens variëerende gebruikswaarde uitgeoefend [1]).

Ten slotte doorkruist bij de verschillende categorieën van „ongeschoolden" arbeid, de werking der gebruikswaarde in dien zin de hoofdactie, door de produktiewaarde uitgeoefend, dat ze loonverschillen kan bewerken tusschen loonarbeiders van eenzelfde industrie, of ook van een zelfde fabriek, al naar gelang de verschillende natuur van den arbeid, of ook naar het verschil in physieke kracht, vakbekwaamheid, ijver, enz., en het daaraan beantwoordende verschil in produktiviteit der werklieden [2]).

Ook binnen de categorie der ongeschoolde arbeiders staan natuurlijk de loonen van jongelieden en van oude werklieden achter bij die der werklieden in de kracht des levens. Maar we zijn hier, aan den voet der loonladder, van eerstgenoemde loonen niet uitgegaan, omdat de loonvaststelling voor jeugdige werkkrachten, of oude werklieden niet valt te beschouwen als een zelfstandige loonregeling, maar als een aanvulling der loonregeling voor de volwassen arbeiders, volle werkkrachten.

De loonen der oude werklieden vormen een breukdeel van de loonen der volle werkkracht, een breukdeel, waarvan de

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, slot van hoofdst. XXI.

[2]) In de loontarieven voor werklieden van verschillende categorie vindt men dikwijls kortingen toegepast voor de loonen van „halve-werkkrachten." Zie b.v. in *Théorie du Salaire et du Travail Salarié* de tabellen in bijlage II. Vergel. eveneens voor den arbeid van sjouwers en handlangers in de verschillende industrieën, *loc. cit.*, p. 194.

grootte wordt bepaald door zeer verschillende invloeden, die niet altijd en niet uitsluitend van ekonomischen aard zijn, en waarbij veelvuldig de factor der gebruikswaarde van den arbeid op den voorgrond treedt.

De loonen van jeugdige hulpkrachten en leerlingen dragen anderzijds te zeer het karakter, „bijverdiensten" te zijn op de loonen der volwassen arbeiders, om theoretisch als een afzonderlijke looncategorie voor de studie der samenwerking van produktiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid in de totstandkoming van het arbeidsloon dienst te kunnen doen.

Dit karakter, „bijverdiensten" te zijn, de bestemming hebbende, andere loonen aan te vullen en op het peil der gewone onderhoudskosten van een arbeidersgezin te brengen, vertoonen ook grootendeels de individueele loonen, betaald in de huisindustrie. En daar het hier het gezinsloon is, dat moet worden beschouwd als norm voor het levensonderhoud van het arbeidersgezin, kunnen ook de individueele arbeidsloonen dezer categorie geen zelfstandig karakter van loonregeling aannemen.

Bij de loonen van de vrouwelijke werklieden in de kracht des levens valt in 't algemeen te constateeren, dat ze beneden de loonen voor de volwassen mannelijke arbeidskracht staan onder overigens gelijke omstandigheden van produktie en arbeid. Deze regel geldt zoowel voor den arbeid in fabrieken en werkplaatsen, als voor de arbeidstarieven in de huisindustrie, en valt in de categorieën van den zoogenaamd ongeschoolden arbeid sterk in het oog. Behalve in gebrek aan organisatie, moet de oorzaak ervan ook vooral worden gezocht in het feit, dat de vrouwenloonen zoo veelvuldig zijn bloote aanvullingsverdiensten op de loonen van mannen. We constateeren, dat de loonen der overgroote massa van de vrouwelijke werklieden loonen zijn voor ongeschoolden arbeid, waarover de ondernemers naar welgevallen en in voldoende hoeveelheid beschikken; loonen dus, die kunnen worden beschouwd als in sterke mate beheerscht door de produktiekosten der arbeidskracht. Maar, krachtens de verschillende invloeden, in mijn boek in den breede besproken, ligt het niveau dezer produktiekosten, en daarmee dat van het arbeidsloon, regelmatig lager voor de vrouwelijke, dan voor de mannelijke werkkracht, terwijl omgekeerd slechts hoogst zelden en uitzonderingswijze onder het bestaande kapitalistische regime het beginsel toepassing vindt van: „gelijk loon bij gelijken arbeid voor man

en vrouw" [1]). Hierin ligt een teeken te meer, dat bewijst, hoe de produktiviteit en de gebruikswaarde van den arbeid in al deze looncategorieën, aan den voet der loonschaal gelegen, op den achtergrond wordt gedrongen door de produktiewaarde van den arbeid, deze laatste door bizondere omstandigheden omlaag gedrukt voor de vrouwelijke arbeidskracht [2]).

Aan het andere uiterste der loonladder, onder de verschillende categorieën van geprivilegiëerde arbeiders, vindt men een weinig talrijke groep van loon- of honorariumtrekkenden, bij wien omgekeerd de speciale gebruikswaarde van den geleverden arbeid een overwegenden invloed heeft bij de vaststelling van den arbeidsprijs. Wij hebben daar te doen met bizonder gezochte arbeidskrachten in kunsten en wetenschappen, zooals ze slechts onder buitengewoon door de natuur begaafde per-

---

[1]) De Fransche Enquête van 1891—1893 is tot de volgende conclusies gekomen: „Het loon der vrouwen is in het groot genomen gelijk aan ongeveer de helft van dat der mannen." De Enquête voegt eraan toe: „Wel te verstaan zijn de uitgevoerde werken in het algemeen niet dezelfde. Maar aan den anderen kant hebben wij dáár, waar het een zelfde soort arbeid geldt, de toepassing van het beginsel: „„Gelijk loon voor gelijken arbeid"", slechts waargenomen in ééne enkele industrie, het bewerken van kostbare steenen."

(Office du Travail, *Salaires et durée du travail dans l'industrie française*, dl IV, *Résultats généraux*, sectie IV, p. 19).

[2]) Natuurlijk zou men, om nauwkeurig den stand der arbeidsloonen te kennen, en te kunnen uitmaken, in hoeverre de inferioriteit der vrouwenloonen blijft bestaan, zelfs in het geval, dat arbeiders en arbeidsters volkomen denzelfden arbeid verrichten en dezelfde arbeidsproduktiviteit vertoonen, in elken tak van industrie afzonderlijk moeten doordringen en rekening moeten kunnen houden met alle speciale faktoren, die op de arbeids- en loonsvoorwaarden kunnen inwerken. Onder deze omstandigheden valt het moeielijk, duidelijke en typische voorbeelden te vinden. Enkele industrieën bieden echter gevallen als door ons gezocht aan, zóó bijvoorbeeld de textielindustrieën, waarin de hoeveelheid gesponnen garen, of geweven doek een juiste maat kan leveren voor de berekening van den geleverden arbeid. Zoo vinden wij in het Rapport van het Engelsche Departement van Arbeid over „standaardloonen voor stukwerk en beweegbare loonschalen," in 1900 gepubliceerd, naast elkaar de loontarieven voor mannen en vrouwen, van kracht in de weverij te *Huddersfield*. In beide tarieven geldt het een zelfden arbeid van wolweven, telkens berekend voor 18 strengen wol van 10 Engelsche voeten per streng; de snelheid der machines is in beide gevallen gelijk. Ook echter voor dezelfde nummers van hetzelfde artikel, vindt men bij een vergelijking der beide tarieven, dat voor vrouwenarbeid minder wordt betaald (10 tot 20 % als regel), dan voor mannenarbeid van volkomen dezelfde kwaliteit. (Zie Board of Trade, *Report on Standard Piece Rates of Wages and Sliding Scales in the United Kingdom*, p. 127—129). Hetzelfde verschijnsel wordt geconstateerd in de katoenspinnerijen te Gent: „De tarieven zijn aanmerkelijk lager voor de vrouwen, dan voor de mannen," zoo heet het b.v. in een monographie, gepubliceerd door het Belgische Departement van Arbeid. (Office Belge du Travail, *Les salaires dans l'industrie gantoise*, I. *Industrie cotonnière*, 4e ged., hoofdst. I, sectie II, p. 119).

sonen worden aangetroffen: beroemde artisten, schrijvers, advokaten, enz.; of anderzijds ook met personen, die in een moderne, grootkapitalistische onderneming een post van vertrouwen innemen: directeuren van groote fabrieken en mijnen, of van verzekeringsmaatschappijen, hoofdredacteurs van groote dagbladen, enz. Kortom, in al deze gevallen betreft het een categorie van hoogst gequalificeerde arbeidskrachten, die bij uitstek geschikt zijn, het bereiken van een belangrijk materiëel en geldelijk succes te bevorderen; van individuen, die òf in het geheel niet zijn te vervangen in hunne sfeer door technisch gelijkwaardige arbeidskrachten, òf bij wier arbeid in elk geval de kosten van technische opleiding en vorming slechts voor een betrekkelijk gering deel in aanmerking komen voor het bereikte, materiëele sloteffect.

De salaris- of loontrekkenden van deze categorie kunnen dikwijls voor hun arbeid een soort van *gelegenheidsprijs* of *monopolieprijs* bedingen, welks hoogte van verschillende speciale invloeden afhankelijk is.

Terwijl de éëne ingenieur, zangeres, geneesheer, advokaat of architect, enz. zich binnen enkele weinige jaren enorme rijkdommen kan vergaren, vindt in hetzelfde sociale milieu dikwijls een andere ternauwernood een karig levensbestaan, naar de eischen zijner of harer categorie gerekend. Zelfs is het hier niet eens altijd een merkbaar en onbetwistbaar verschil in kwaliteit van den geleverden arbeid, dat het beslissende motief voor zulke uitéénloopende arbeidsinkomsten vormt. Voldoende is dikwijls reeds de schijn, dat een dergelijk verschil aanwezig is, en juist bij deze categorie van intellectueelen of artistieken arbeid moet met de voorkeur of de grillen van een speciaal publiek angstvallig rekening worden gehouden, en bereikt zoo licht een handige reclame meer dan langjarige studie en ervaring, of dan een onmiskenbaar talent.

Voor geheel deze categorie van honorarium-, salaris- of loontrekkenden geldt in het algemeen het principe, dat de gebruikswaarde van den arbeid (persoonlijke of sociale gebruikswaarde) tegelijkertijd de ruilwaarde en den marktprijs aangeeft. Het is de bizondere gebruikswaarde, die hier de marktwaarde van den arbeid opdrijft tot verre boven het loonniveau, dat middelmatig bedeelde, of als zoodanig beschouwde, concurreerende arbeidskrachten zouden kunnen bereiken, — en die opdrijving heeft plaats, ook al mocht de produktiewaarde der arbeidskracht in beide gevallen gelijk zijn. Bijvoorbeeld: de kosten voor de vorming van een uitmuntenden tenor aan de Opera kunnen

gelijk zijn geweest aan die, voor een zanger van middelmatige bekwaamheid besteed, maar in het honorarium van eenige tienduizenden guldens 's jaars, dat eerstgenoemde kan trekken, komen die kosten slechts voor een bescheiden deel in aanmerking.

Voorzeker kunnen de meerdere vormingskosten bij den hoog gequalificeerden arbeid, dien van artist of geleerde, niet geheel buiten beschouwing worden gelaten. Zoo goed als de zanger ten slotte door het publiek de vorming en de perfectioneering van zijn stem laat betalen, zoo goed brengt ook de medicus-specialist, die tot op rijpen mannelijken leeftijd zijn studies heeft moeten voortzetten, alvorens een regelmatige praktijk te kunnen gaan uitoefenen, de vormingskosten van zijn speciale arbeidskracht in rekening in de nota, die hij aan zijn patiënt presenteert, of in de eischen, die hij stelt aan een maatschappij, die zijn diensten zou willen gebruiken.

Geheel nà aan deze categorie van arbeidskrachten, in zooverre ze in loondienst werkzaam zijn, ligt een veel breedere, waaruit de pas besprokene eigenlijk als een speciaal ekonomisch phenomeen omhoog rijst: de geheele categorie van gesalariëerden, die, ook al vormen ze geen uitzonderingen boven het gemiddelde in hun bizondere sfeer, niettemin zijn te beschouwen als bevoorrechte gesalariëerden, die door hun geboorte, hun natuurlijken aanleg, of de opvoeding, die ze genoten, betrekkingen kunnen bekleeden of beroepen uitoefenen, die feitelijk voor de concurrentie der groote massa's zijn gesloten, onverschillig of vraag en aanbod van arbeidskracht er al dan niet vrij heerschen.

Tot de betrekkingen en beroepen van den hier bedoelden aard reken ik in de eerste plaats al dezulke, voor welke een bepaalde wetenschappelijke en technische opleiding noodzakelijk is, zooals ze onder de bestaande sociale verhoudingen alleen personen kunnen erlangen, wier materiëel bestaan min of meer is verzekerd (ingenieurs, scheikundigen, geneesheeren, notarissen, advokaten, architekten, enz.); voorts ook die van personen, welke in een geheel vrij toegankelijk vak of bedrijf een bizondere en hooge plaats innemen krachtens den aanleg, waarmee ze zijn bedeeld (teekenaars, dekoratieschilders, stucadoors, kunstsmeden, zilverdrijvers, enz.).

Beide rubrieken hier genoemd vormen naar mijn oordeel slechts een enkele categorie, omdat het hier ten slotte geldt twee verschillende vormen, waaronder de ekonomische macht van den gesalariëerde dezen in een bevoorrechte stelling plaatst ten opzichte van den ondernemer, die zijn diensten noodig heeft. Er is hier dus sprake van betrekkingen, waaromheen

een barrière is opgetrokken, welke de gewone loonwerkers niet kunnen overschrijden, en ik kan daarbij buiten beschouwing laten, of deze barrière berust op bizonderen aanleg of intelligentie, dan wel op bepaalde klassevoorrechten, of ook tegelijk op beide.

Bij geheel deze categorie vormen ongetwijfeld de produktiekosten der arbeidskracht een belangrijk deel in de totstandkoming van ruilwaarde en marktprijs van den arbeid, en dikwijls zijn de produktiekosten hier hoog als gevolg van de speciale technische opleiding der arbeidskracht en hare natuurlijke, langzame vorming en perfectioneering, die vele jaren kunnen eischen. Toch echter vormt hier de gebruikswaarde nog veelvuldig het overwegende element.

Zoowel in deze breedere categorie, als bij de tevoren besprokene engere, maakt zich verder een sterke tegentendens voelbaar: het streven der gesalariëerden, om de onderhoudskosten voor hen zelven en hun gezin te regelen naar het ontvangen loon, salaris, of honorarium, zoodat het niveau dezer kosten — in zooverre er van zulk een niveau sprake kan zijn — toch steeds voor de geheele groep weinig vastheid vertoont.

Tusschen de veel uitgebreider categorieën van loontrekkenden, die den zoogenaamd ongeschoolden arbeid verrichten, en de veel beperktere, waarover vervolgens werd gehandeld, liggen nog verschillende andere, die ons allerlei nuances vertoonen, waarin produktiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid saamwerken voor de totstandkoming van arbeidsruilwaarde en -marktprijs.

Een dezer tusschencategorieën verdient hier speciale vermelding. Het is die, welke in de verschillende takken van industrie de zoogenaamde vakarbeiders vormen, onder wien de bekwaamsten, de specialisten (*ouvriers de choix*) nog een afzonderlijke groep vormen, het dichtst naderend tot de zooeven behandelde categorieën van geprivilegiëerde loonwerkers.

In deze tusschencategorie constateert men, dat het minimum der traditioneel in elk sociaal milieu gegevene onderhoudskosten van den arbeider en diens gezin, dat minimum, hetwelk bij den „ongeschoolden" arbeid zulk een hoofdrol speelt, min of meer wordt teruggedrongen door de reeds veel krachtiger inwerkende gebruikswaarde, die ook aan loonverschillen tusschen de onderscheidene werklieden van een zelfden bedrijfstak, of zelfs van een zelfde fabriek, reeds veel meer speelruimte laat. De samenhang echter met het minimum van onderhoudskosten hierbedoeld is niet geheel verbroken, en het komt steeds

als ondergrond bloot te liggen, zoodra exceptioneel ongunstige arbeidsverhoudingen (een voor de arbeiders ongunstige stand der arbeidsmarkt, b.v.) den bedreven vakman niet langer bevoordeelen boven den „ongeschoolden werkman", den sjouwerman of handlanger, naast wien hij arbeidt.

Dit geval kan zich allereerst voordoen, wanneer de vraag naar de betere produkten der geschoolde arbeidskracht zeer aanzienlijk vermindert in vergelijking met de vraag naar de produkten van mindere kwaliteit, door de ongeschoolde of weinig geschoolde arbeidskracht geleverd. Nu Mechelsche kant een steeds minder gezocht handelsartikel is geworden, boet de bekwame kantwerkster het voordeel in, dat ze had boven de onbedreven werkster op dit artikel. Haar loon kan dalen tot het hongerpeil van dat der laatste, en zelfs is het mogelijk, dat er met de meer eenvoudige, smalle kant méér valt te verdienen, dan met buitengewoon fijn en schoon kantwerk. Ziedaar een voorbeeld, dat in de meest verschillende takken van produktie met meerdere analoge zou kunnen worden aangevuld, in het bizonder dáárom, wijl de veralgemeening der vraag naar een artikel steeds de tendens vertoont, de mindere kwaliteiten ervan op den voorgrond te brengen ten koste van de betere en duurdere kwaliteiten, en de hoogst bedreven arbeiders dikwijls weinig vaardigheid vertoonen voor het in elkander gooien van knoeiwerk.

Het voordeel, dat de bedreven vakarbeider of specialist als regel in zijn vak bezit boven den weinig geschoolden arbeider of den eenvoudigen handlanger, kan eveneens komen te vervallen, wanneer bij gelijke vraag naar arbeidskracht der beide categorieën, het aantal der bedreven vakarbeiders sneller toeneemt, dan dat der ongeschoolde werkkrachten. Dit laatste geval zal zich echter zeldzamer voordoen, daar in het algemeen de bedreven vaklieden en specialisten wèl den arbeid der ongeschoolde werkkrachten in hun bedrijf ter hand kunnen nemen, om met deze laatsten zoo noodig in concurrentie te treden, doch dat het omgekeerde zelden mogelijk is. Regelmatig zal daarom onder het regime der vrije concurrentie het aanbod der ongeschoolde of weinig geoefende werkkrachten in de verschillende industrieën een sterker tendens vertoonen, de vraag te overtreffen, die ter markt naar hen bestaat, dan het aanbod van bedreven werklieden de vraag naar dezen. Maar de hooger bedreven arbeiders zouden hun voordeel kunnen inboeten bijvoorbeeld wanneer, bij een ongunstigen marktstand, de zoogenaamd „ongeschoolde" arbeiders

door de macht hunner organisatie het toestroomen van nieuwe werkkrachten mochten beletten, en al degenen terugdringen, die uit de hoogere categorieën naar hen mochten willen afdalen. Dezelfde mogelijkheid bestaat, wanneer de hooger gequalificeerde arbeiders uit vaktrots mochten weigeren, onder omstandigheden als hier ondersteld, de plaatsen van zoogenaamd „ongeschoolde" arbeiders in te nemen.

Het verschil tusschen het loon van den handlanger en dat van den vakman in verschillende industrieën draagt duidelijk het karakter van een opslag, die op het loon van den eersten wordt gelegd, om dat van den laatsten te vormen. Die opslag beloopt, volgens de statistieke gegevens, die ik heb kunnen raadplegen, tot ongeveer de helft van het arbeidsloon der handlangers [1]). Maar de opslag blijkt geheel in het bizonder aan de inwerking van de arbeidsgebruikswaarde onderhevig. Zoo men hier desondanks een speciale levenswijze als de hoofdfactor voor de totstandkoming van het arbeidsloon wil blijven beschouwen, dan moet toch in elk sociaal milieu worden geconstateerd, dat die factor niet dezelfde vastheid vertoont, als die eerst noodige kosten van levensonderhoud, zoo overwegend ingrijpend bij de vaststelling van het loon der zoogenaamd „ongeschoolde" werklieden. Voor de rest zijn hier weer dezelfde opmerkingen van kracht, die we reeds omtrent den invloed van de arbeidersorganisatie en van de wetgeving lieten gelden.

In elk der categorieën van loonarbeid hier behandeld, valt er op arbeidskrachten te wijzen, die uit een minder ontwikkeld sociaal milieu met betrekkelijk lagen levensstandaard der arbeiders zijn overgekomen naar een meer ontwikkeld milieu, waar de arbeidersbevolking hooger eischen stelt. Het zijn landverhuizers uit streken met betrekkelijk weinig ontwikkelde produktieverhoudingen, die zijn heengetrokken naar de landen met moderne industriëele ontwikkeling, of ook arbeiders van het platteland, die hun werkkracht zijn komen aanbieden voor betrekkingen in de steden, enz. Dergelijke arbeidskrachten zullen in hun nieuwe sociale milieu hetzelfde loon kunnen halen als de overige werklieden in denzelfden produktietak, ondersteld natuurlijk, dat ze eenzelfde arbeidsproduktiviteit als dezen kunnen ontwikkelen. Maar de toepassing van dien regel is verre van strikt en algemeen, zoo b.v. allerminst, waar de

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. X, p. 176—181; vergel. ook de bijlagen, waarheen in den tekst aldaar wordt verwezen.

vrouwenarbeid in het spel komt [1]). En aangezien die van buiten gekomen arbeiders regelmatig behooren tot dezulken, die gewoon zijn aan een lageren levensstandaard, dan die, welke in hun nieuwe milieu overheerschend is, kan men hen beschouwen als een bizondere categorie loonwerkers, die steeds de tendens zullen vertoonen, de loonen te drukken, en dit wel te sterker, naarmate ze talrijker in aantal zijn. Deze bemerking heeft te meer klem in al die categorieën van loonarbeid, waar de produktiewaarde van den arbeid een predomineerenden invloed uitoefent bij de totstandkoming van arbeidsruilwaarde en -marktprijs, d. w. z. in de categorieën, waarheen juist de groote stroom van uit den vreemde komende arbeidskrachten zich richt. Verschillende verschijnselen op het gebied van loonen blijven onverklaarbaar, als er geen rekening wordt gehouden met den invloed, dien deze nieuwaankomende werkkrachten op de algemeene arbeidsvoorwaarden uitoefenen. Wij wijzen op de taktiek der industriëele ondernemers, arbeidskracht van het platteland aan te voeren naar hun fabrieken en werkplaatsen in de steden, of hun inrichtingen naar het platteland over te brengen; op den gedrukten loonstand, die als regel in de huisindustrie en in de speciale bedrijfsferen van sjouwerlieden en handlangers heerscht; op de verschillende richting, waarin de wetgeving werkt, waar ze, al naargelang de belangen der heerschende politieke partijen, in het éene land de aankomst van buitenlandsche arbeidskrachten bevordert, in het andere land ze omgekeerd tegenwerkt. Enzoovoort.

Er is hier telkens van arbeidscategorieën en looncategorieën gesproken. We moeten echter opmerken, dat er nergens scherp-

---

[1]) Zeer dikwijls is ook het rassenverschil in staat, op den arbeid van het minder ontwikkelde volksras het stempel der minderwaardigheid te drukken, afgescheiden van de produktiviteit, die deze arbeid moge vertoonen; en daaruit valt te verklaren, dat menigmaal (niet altijd, in het bizonder niet waar de concurrentie zich sterk doet gevoelen) ook dezelfde arbeid verschillend wordt betaald, al naar gelang hij door blanken of door kleurlingen wordt verricht. Zie b.v. voor Zuid-Afrika: THE SOUTH AFRICAN NATIVE RACES COMMITTEE, *The Natives of South Africa, their Economic and Social Condition*, London, 1901, hoofdst. VI, p. 119: „Waar een vergelijking der loonstandaarden mogelijk is, zou blijken, dat de blanken gewoonlijk 25 tot 50 percent méér kunnen bekomen, dan de inboorlingen voor arbeid van denzelfden aard, en in sommige gevallen is het verschil nog grooter."

Soortgelijke feiten constateert ook, voor de loonen der Europeesche en inlandsche arbeiders in de Duitsche kolonies van Oost-Afrika, de officiëele *Deutsche Reichsanzeiger*, nummer van 4 December 1903.

De aanvoer na den Transvaaloorlog van Chineesche koelies naar de Zuid-Afrikaansche goudmijnen gaf op reusachtige schaal een voorbeeld van dergelijke loonverschillen te zien.

afgeteekende klassen bestaan op dit gebied, maar dat ze alle onmerkbaar in elkander overgaan. Verder kunnen ook dikwijls loontrekkenden, al naargelang het standpunt, van waaruit hun arbeid wordt beoordeeld, tot de éene, of de andere categorie worden gerekend. Ten slotte correspondeeren ook binnen elk sociaal milieu de bedrijven eener zelfde arbeidscategorie onderling, zoodat er, wat den stand der arbeidsloonen betreft, actie en reactie kan plaats hebben van het éene bedrijf op het andere en van de éene arbeidscategorie op de andere. En wanneer desondanks aanverwante arbeidscategorieën eventueel nog groote variaties in de loonen kunnen vertoonen, dan bewijst dit slechts, dat de nivelleering der arbeidsloonen er door tegentendensen kan worden belemmerd.

Die tegentendensen kunnen *a*) tijdelijk de uitwisseling van invloed belemmeren, wat bijvoorbeeld het geval is, wanneer ze voorloopig slechts haar werking doen gevoelen in een enkelen produktietak, maar nog niet, of veel minder in andere. Zoo bijvoorbeeld kan de invloed der arbeidersorganisatie zich tot een bepaalden tak van industrie uitstrekken, maar nog niet of veel minder tot andere, zij het ook aanverwante takken; *b*) duurzaam de reactie verhinderen, in geval ze namelijk wel in den eenen produktietak kunnen werken, maar krachtens haar natuur het niet kunnen in andere. Noemen we hier als voorbeeld de monopolisatie der industrieën door de kapitalistische grootondernemers, zooals ze in bepaalde sferen van grootindustrie als het ware voor de hand ligt en gedeeltelijk zich reeds heeft voltrokken, en daarentegen in andere produktiesferen, als dezulke, die nog in de ontwikkelingsphase van het handwerk verkeeren, onuitvoerbaar blijkt.

Wij komen tot de volgende conclusie: *Produktiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid, beide weder uit verschillende elementen gevormd, werken in de meest uitéénloopende verhoudingen samen tot de vorming van ruilwaarde en marktprijs van den arbeid. Ze variëeren, wat deze verhoudingen betreft, niet alleen van arbeidscategorie tot arbeidscategorie, maar dikwijls ook binnen elke categorie van bedrijf tot bedrijf, en binnen elk bedrijf van werkplaats tot werkplaats, of zelfs van individu tot individu.*

In dit opzicht valt opnieuw de overeenkomst te constateeren tusschen de natuur der arbeidswaar en die der handelswaren in het algemeen. Wat de eerste als speciale waar van alle andere onderscheidt, is dit, dat hare produktiekosten zijn de onderhoudskosten van den werkman, bezitter der arbeidskracht,

dat wil zeggen van een denkend en handelend wezen [1]). De materiëele en geestelijke behoeften van den werkman stijgen tegelijk met zijn eigen ontwikkeling, terwijl de mogelijkheid harer verwezenlijking toeneemt met zijn eigen weerstandsvermogen en zijn geschiktheid, zich te verstaan en te vereenigen met zijn collega's in het arbeidsproces. De arbeider, in wien de arbeidskracht is belichaamd en van wien de arbeid zelf als scheppende kracht uitgaat, vermag dan ook omtrent de vaststelling van hetgeen als onderhoudskosten der arbeidskracht in elk speciaal milieu en in elk bedrijf zal worden aangemerkt, en over de rol, welke die onderhoudskosten zullen spelen voor de totstandkoming van den definitieven marktprijs der arbeidswaar, mede een wezenlijken invloed uit te oefenen. Dit is een omstandigheid, waardoor de levende arbeidswaar van de doode handelswaren is onderscheiden; en deze karaktertrek der arbeidswaar doet de totstandkoming van haren marktprijs nog meer wisselen van groep tot groep en van waar tot waar, dan dit met betrekking tot de handelswaren in het algemeen moet worden geconstateerd.

Wij hebben hier een bemerking te maken, die zich telkens aan ons opdringt, als het geldt, het verschil in nuttigheid en bruikbaarheid der onderscheiden categorieën van arbeid vast te stellen. In het hoofdstuk van mijn boek over de arbeidsvoorwaarden van sjouwerlieden en handlangers meer in het bizonder ingaande op dit punt, heb ik de idee verworpen, als zoude de arbeid van de zoogenaamd „ongeschoolde" werklieden krachtens zijn natuur minderwaardige arbeid moeten zijn, bij den zoogenaamd hooger gequalificeerden arbeid vergeleken, — in dien zin, dat hij minder dringende menschelijke behoeften zou bevredigen, of minder produktief zou moeten heeten, dan laatstgenoemde. En de kwestie op een andere plaats meer in het algemeen stellend, heb ik in aansluiting aan het eerste deel van mijn werk de conclusie getrokken, dat er van een verschil in produktiviteit van den arbeid geen sprake meer kan zijn, zoodra verschillende produktietakken en uitelkaar loopende arbeidsverrichtingen met elkaar worden vergeleken. Arbeidsverrichtingen van verschillend karakter, ongelijksoortige produkten leverend, moeten wij beschouwen als volkomen incommensurabele grootheden [2]). Wat wij noemen verschil in

---

[1]) Zie *Théorie du Salaire et du Travail Salarié, Introductie*, p. 36.
[2]) Zie *ibid.*, hoofdst. VIII, p. 128; vergel. ook hoofdst. XV, p. 341.

gebruikswaarde (sociale of individueele gebruikswaarde) tusschen den arbeid van onderscheiden categorie, is steeds het verschil in gebruikswaarde, zooals deze, door de verhouding van vraag tot aanbod der arbeidskracht opgevoerd of neergedrukt, ter kapitalistische markt zich openbaart.

Men zou bijvoorbeeld niet kunnen beweren, dat de vrouwenarbeid in het algemeen, krachtens zijn natuur, tot een minder nuttige, of minder produktieve categorie van arbeid behoort, dan de mannenarbeid. Inderdaad, van een verschil in gebruikswaarde (individueele of sociale gebruikswaarde) waardoor de vrouwenarbeid van inferieuren aard zou zijn bij mannenarbeid vergeleken, kan als algemeen sociaal verschijnsel geen sprake zijn, zoolang men bij de beoordeeling dier waarde enkel de natuur der bevredigde behoeften in aanmerking neemt. Te Parijs, waar de arbeid van den eenvoudigsten volwassen werkman-handlanger of sjouwer, met 50 tot 80 centimes per uur wordt betaald, is de werkvrouw („*femme de ménage*"), die de meest verschillende soorten van huiselijken arbeid verricht, nog op het tarief van 30 of 35 centimes per uur verwezen. Zou men daaruit mogen besluiten, dat haar arbeid proportioneel ook zooveel minder nuttig en produktief is, dan die van den handlanger of sjouwerman, in dien zin namelijk, dat hij in minder reëele behoeften voorziet? Volstrekt niet, omgekeerd zien wij hier duidelijker dan misschien ergens elders, hoe de nuttigheid van den arbeid voor den kooper, die er gebruik van maakt — die nuttigheid, welke uit de natuur der bevredigde behoeften voortvloeit — geheel op den achtergrond kan worden gedrongen.

In de industrie blijken de zoogenaamd ongeschoolde arbeiders vooral in dit opzicht minder begunstigd te zijn, dat binnen hun categorieën de ééne arbeider gemakkelijker den ander kan vervangen, dan in die van den meer gequalificeerden arbeid, terwijl de arbeiders er allen gemakkelijker kunnen overgaan van de ééne machine op een andere, of zelfs van den éénen tak van industrie op een anderen. Binnen deze arbeidscategorieën moet dus in het bizonder de druk van het aantal zich met de grootste intensiviteit doen gevoelen ten nadeele der arbeidzoekenden. En aangezien juist binnen deze arbeidscategorieën de werklieden zich ook het meest direkt gedwongen zien, hun arbeid te verkoopen van dag tot dag, wordt de prijs van de speciale arbeidswaar, die ze ter markt hebben aan te bieden, hier gemakkelijker dan binnen andere arbeidscategorieën, teruggedrongen tot op het

niveau van dat minimum van onderhoudskosten voor den arbeider, dat we boven hebben besproken.

Het is in 't bizonder de vereenvoudiging der arbeidsregeling onder het machinisme en de moderne deeling van den arbeid, die het aantal hoog houdt en opvoert dier werklieden, wier taak het is, dag aan dag en uur aan uur enkele, bepaalde en telkens terugkeerende, technisch eenvoudige, zij het ook misschien op den duur zware en vermoeiende arbeidsverrichtingen uit te voeren.

In sommige gevallen wordt weliswaar van de arbeiders, aan den voet der loonschaal zich bevindend, arbeid gevergd, die niet slechts jarenlange oefening, maar zelfs ook lange voorbereiding en opleiding, soms ook een buitengewonen smaak en veel intellect vereischt [1]). Doch in zulke gevallen geldt het dan steeds speciale gaven van hoofd of hand, die door een uniforme opvoeding aan breede scharen van arbeidskrachten tegelijk eigen zijn geworden. Dit valt in het bizonder op in de verschillende categorieën van vrouwenarbeid (arbeid der huishoudster, arbeid in modes, corsetten, bloemen, veeren, fijne kantwerken, enz.).

Zeker, aan de huisvrouw, geplaatst aan het hoofd van een groote huishouding, of aan de moeder van een weeshuis of een gesticht, personen, die zich niet enkel bezighouden met reiniging en onderhoud van woonvertrekken en meubelen, maar ook met zorg voor de keuken, de kinderen, de zieken, en die mogelijk tienerlei verschillende functies tegelijk uitoefenen, zou men niet mindere speciale bedrijfsbekwaamheden, noch ook mindere ervaring mogen toeschrijven, dan in het algemeen genomen aan den bedreven handwerker. Zelfs zou men niet kunnen ontkennen, dat de bizondere werkkring dezer vrouwen, om goed uitgeoefend te kunnen worden, vooraf een zekere „opleiding", een zekere „leering" vereischt. Wanneer echter elke vrouw door hare opvoeding zich tot op zekere hoogte dezelfde bedrevenheid en dezelfde ervaring tracht eigen te maken, wanneer elk fabrieksmeisje desverlangd

---

[1]) De arbeidsters bijvoorbeeld, die de fijne klosjeskantwerken maken, moeten haar vak al op zeer jeugdigen leeftijd beginnen te leeren, om de noodige lenigheid en vaardigheid in de vingers te krijgen en al de moeielijkheden van het vak te kunnen overwinnen: „De leertijd voor de fijne Valenciennes duurt van vijf tot zes jaar; voor de vorming van een goede werkster van Mechelsche kant is zes tot acht jaar noodig en ze eischt volhardenden en gestagen arbeid." (PIERRE VERHAEGEN, *La dentelle et la broderie sur tulle*, dl. II, hoofdst. II, p. 21).

meer of minder goed een huishouding kan doen, en elke dame van rijperen leeftijd zich desnoods aanmeldt voor de direktie van een gesticht, dan is er daarmee voor de vrouwen in de speciale bedrijfsferen, waarover wij hier handelen, een concurrentie geopend, zooals die de mannen in hunne beroepen maar zelden ondervinden.

In het algemeen genomen moet er dus verschil worden gemaakt bij een onderscheiding der arbeidscategorieën als boven gegeven, tusschen arbeid, die wel een betrekkelijk lange opleiding, of langdurige ervaring vereischt, maar die in verhouding tot de werkelijke vraag ter arbeidsmarkt betrekkelijk algemeen is onder de arbeidersbevolking, en anderzijds arbeid, die bekwaamheid of beroepsvaardigheid vereischt van een speciaal karakter, welke, naar de vraag ter arbeidsmarkt beoordeeld, om eenigerlei reden schaarsch moet heeten. Ziedaar dan ook, waarom loon of salaris in geprivilegiëerde werkkringen, waarvoor technische opleiding wordt vereischt, die in deze maatschappij slechts aan de meer gegoeden openstaat, zoo hoog kan worden opgedreven, en omgekeerd ook onder de ongunstigste omstandigheden, niet gemakkelijk tot den voet der loonladder kan worden neergedrukt. Diezelfde omstandigheid maakt het verklaarbaar, dat bepaalde categorieën van eenvoudigen, intellectueelen arbeid, voor welks uitoefening in hoofdzaak slechts de kennis van lezen, schrijven en rekenen wordt vereischt, in landen met achterlijke beschaving (in de koloniën bijvoorbeeld) nog als meer gequalificeerden arbeid kunnen worden beschouwd, terwijl ze in de streken met hoogere beschaving in loon of salaris reeds tot op, of zelfs tot beneden het niveau voor sjouwers- of handlangersarbeid zijn teruggedrongen. Zóó de arbeid van eenvoudige kantoor- en winkelbedienden, klerken, kashouders, enz.

Overzien wij in den breede en in het algemeen de verschillende categorieën van loonarbeid, dan valt te constateeren, dat ten slotte nooit de onderhoudskosten der arbeidskracht (de produktiewaarde van den arbeid) den eenigen factor voor de totstandkoming van den marktprijs der arbeidswaar vormen, zonder dat tegelijk ook de gebruikswaarde eenigen invloed uitoefent. Dit is ook niet anders denkbaar. Zoolang de arbeid gebruikswaarde moèt bezitten, om als handelswaar ter markt te kunnen fungeeren, zoolang waar blijft, hetgeen boven gezegd werd, dat de arbeid ten slotte slechts een kooper vindt, juist terwille der gebruikswaarde, die hij voor dezen heeft, zoolang blijft ook het min of méér dier gebruikswaarde bij de vast-

stelling van den marktprijs, voor elke arbeidscategorie een factor van wezenlijk gewicht.

Aan den anderen kant zou het moeilijk vallen, arbeid aan te wijzen, waarvoor bij koop en verkoop de kosten van vorming en onderhoud der arbeidskracht geheel buiten beschouwing blijven. Bij de zeer kleine arbeidscategorie, waar buitengewone natuurgaven, of toevalligerwijze gezochte arbeidskwaliteiten de gebruikswaarde van den arbeid en mèt deze ook salaris of honorarium zóó hoog opvoeren, dat vormings- en onderhoudskosten der arbeidskracht geheel op den achtergrond raken, schijnen deze laatste weliswaar ten eenen male geen rol meer te spelen; maar toch mogen ze in de werkelijkheid voor de kennis der marktverhoudingen ook dáár niet worden over het hoofd gezien. En wanneer al deze gevallen, waarin een overwegende invloed der gebruikswaarde valt te constateeren, niet juist arbeidscategorieën betroffen, bij welke de vormings- en onderhoudskosten der arbeidskracht altijd betrekkelijk hoog zijn, dan zou de toevloed van arbeidzoekenden zelfs in de hoogste categorieën veel sterker salarissen en honoraria kunnen beïnvloeden, dan het thans in de werkelijkheid het geval is. De hooge vormingskosten der arbeidskracht zijn het, die hier voor een dikwijls aanzienlijk gedeelte de zeldzaamheid van den arbeid als koopwaar beheerschen.

Wat nu ten slotte de hoogste arbeidsvormen ter markt bereiken, is een monopolieprijs, op hunne zeldzaamheid gebaseerd en gelegd op den marktprijs, dien arbeid van gelijke vormings- en onderhoudskosten, maar van minder gebruikswaarde in dezelfde produktiesfeer kunnen bedingen. Het honorarium van de Ster aan de opera is een monopolieprijs boven de salarissen, die de eenvoudiger werkkrachten aan dezelfde onderneming ontvangen; de fabelachtige som, die de beroemde chirurg voor een operatie verlangt, een monopolieprijs boven het tarief, dat voor den onbekenden chirurgijn geldt, enzoovoort. Gewoonlijk wast zelfs de monopolieprijs, waarvan hier sprake is, slechts langzaam, zij het ook met schokken, uit een veel bescheidener aanvangssalaris, of aanvangshonorarium omhoog.

V. FACTOREN, DIE INWERKEN OP HET ARBEIDSLOON. GRENZEN, WAARTUSSCHEN HET LOON KAN VARIËEREN. DE STRIJD OM HET ARBEIDSLOON.

De samenwerking van produktiewaarde en gebruikswaarde wordt onjuist weergegeven door het beeld, in de klassieke ekonomische werken zoo geliefd, en volgens hetwelk produktie- en reproduktiekosten der arbeidskracht een soort vast niveau zouden vormen, waaromheen de gebruikswaarde (speciaal de wisseling in de verhouding van vraag en aanbod der arbeidskracht ter markt) den marktprijs der arbeidswaar zou doen schommelen. Ondanks den overwegenden invloed, dien de produktie- en reproduktiekosten der arbeidskracht uitoefenen voor de vaststelling van het arbeidsloon bij het grootste deel der loonarbeiders, drukt dit beeld toch slecht het algemeene karakter van de prijsvorming bij de arbeidswaar uit.

Wil men een juister beeld, dan zou men kunnen zeggen, dat ruilwaarde en marktprijs van den arbeid de *resultante* zijn der werking van de twee gelijktijdig ter markt zich openbarende machten: van produktiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid. Voor de totstandkoming dier beide moet dan daarbij met geheel een reeks van factoren rekening worden gehouden.

Voor de *gebruikswaarde* van den arbeid, en in zooverre ze direkt zijn produktiviteit beïnvloeden, komen in aanmerking: de omvang en belangrijkheid der ondernemingen in verband met hare technische organisatie; de mindere of meerdere begunstiging van den menschelijken arbeid door natuurgaven (klimaat, vruchtbaarheid of rijkdom aan delfstoffen van den grond, enz.); de algemeene gang der produktie (crisis of bloei der industrieën); de grondslag der loonberekening

(loon in aangenomen werk en stukwerk, of tijdloon); de persoonlijke bekwaamheden van elk werkman; de verschillende middelen tot aanprikkeling van ijver en zorgzaamheid bij den arbeider (premies en gratificaties, betaling van overloon, aandeelen in de winst der ondernemingen, pensioen- en ondersteuningskassen, voorschotten op het loon, boeten en loonkortingen); enz.

Wat betreft de verhouding van vraag en aanbod en den eventueelen marktstand voor de arbeidswaar doen zich gelden: duur en kosten van opleiding en technische vorming der arbeiders; het speciale karakter (aangenaamheid, of onaangenaamheid, gemakkelijkheid, of moeilijkheid en zwaarte, gezondheid, of ongezondheid, enz.) van het werk; het mindere of meerdere vertrouwen, dat in de persoon des arbeiders moet worden gesteld; de regelmatigheid of onregelmatigheid van den arbeid („vast" of „los" werk b.v.). Vervolgens, als met exterieure invloeden, die op de verhouding van vraag tot aanbod kunnen inwerken, moet worden rekening gehouden met staatkundige gebeurtenissen en met de wetgeving; verder vooral met de arbeidersorganisatie; anderzijds ook met de kartels en trusts van den kant der ondernemers; met min of meer volledige monopolies van allerlei aard; enzoovoort.

Naast de talrijke factoren, die aldus kunnen in aanmerking komen voor de vorming eener speciale gebruikswaarde, en van welke sommige (als de invloed van het klimaat, duur en kosten van opleiding en technische vorming der arbeidskracht, wetgeving, arbeidersorganisatie, enz.) ook rechtstreeks de vormings- en onderhoudskosten der arbeidskracht, m. a. w. de *produktiewaarde* van den arbeid kunnen beïnvloeden, komen voor dezen laatsten vorm van waarde vooral enkele speciale factoren ter sprake, die weder elk in een bepaalde produktiesfeer het arbeidsloon kunnen opvoeren, of neerdrukken. Zoo bijvoorbeeld de inwerking van een landelijk en landbouwdrijvend, of omgekeerd een stedelijk en industriëel milieu; het volkstemperament; de omstandigheid, dat het arbeidsloon regelmatig moet worden beschouwd als „bijverdienste" op andere loonen, dan wel omgekeerd voldoende moet zijn, om een geheel arbeidersgezin te onderhouden; enzoovoort.

Al deze factoren doordringen en doorkruisen elkaar en hunne werking en wisselwerking doen de arbeidsloonen variëeren en op en neer schokken tusschen bepaalde grenzen.

Deze grenzen kunnen wij na het voorafgaande vaststellen:

De *minimumgrens* vinden wij voor alle categorieën van arbeid

in de minimumkosten van levensonderhoud van den arbeider en zijn gezin. Deze minimumkosten zijn in de breede categorieën van „ongeschoolde" arbeiders, bij sjouwerlieden en handlangers, gelegen op het laagste niveau, waar de arbeider nog kan leven en een gezin groot brengen (eerste conditie) en tot waar het loon door de kapitalistische ondernemers kan worden neergedrukt, alvorens het onmiddellijk en feitelijk verzet der arbeidersbevolking sterk genoeg is, om er een tegenwicht tegen te bieden (tweede conditie).

Het verzet hier bedoeld kan zijn: *a*) individueel, in dien zin, dat de arbeiders in voldoend aantal den produktietak, waarin ze werkzaam zijn, eventueel ook het speciale milieu, waarin ze zich bevinden, gaan verlaten (trek van het platteland naar de steden, landverhuizing); of *b*) collectief, in den vorm van gemeenschappelijke loonbewegingen, spontane hongeroproeren onder de minstontwikkelde arbeidersbevolkingen, enz.

De arbeidskracht, verwezen op een loon, dat onvoldoende is, om de eerst noodige onderhoudskosten (voeding, kleeding, enz.) te waarborgen, kwijnt en sterft weg. En de minimumgrens hier gesteld, een grens steeds elastisch van natuur, wordt dan ook regelmatigerwijs voor de volle arbeidskracht slechts overschreden naar beneden in bedrijfssferen, waar de individueele loonen het karakter dragen, door „bijverdiensten" te worden aangevuld, of zelf bijverdiensten te zijn op andere loonen, in het bizonder, zooals we zagen, in de verschillende branches van den vrouwenarbeid en van de huisindustrie.

Wanneer de arbeid, zij hij ook van hoog gequalificeerde natuur, door de loontrekkenden zelven wordt beschouwd als bizonder aangenaam of eervol, — als sommige letterkundige, wetenschappelijke, of artistieke arbeid, — dan kan, zoolang van hùn kant geen verzet als bovengenoemd zich openbaart, eveneens de bovenaangegeven minimumgrens worden overschreden, en kan de arbeid worden verricht, niet slechts tegen een loon, salaris of honorarium, dat nog beneden het loon der ongeschoolde arbeidskracht in landbouw of industrie staat, maar zelfs ook geheel kosteloos, ja tegen betaling van den kant des arbeiders. In de laatstgenoemde gevallen is er natuurlijk steeds sprake van loon, enz., dat het karakter draagt van „bijverdienste" op ander inkomen.

Ook voor de verschillende categorieën van meer gequalificeerden arbeid zou binnen elk sociaal milieu het bestaan kunnen worden aangenomen van een bizonderen levensstandaard der arbeiders, als zijnde deze door zeden en gewoonten inge-

burgerd. En ook hier moet dan telkens die speciale levensstandaard als minimumgrens (een speciale minimumgrens, naast de algemeenere, waarvan boven sprake was) geacht worden, te liggen op het laagste niveau van onderhoudskosten, tot waar loonen, salarissen of honoraria kunnen worden neergedrukt, zonder dat het verzet in eenigerlei vorm van den kant der loontrekkenden elken verderen druk in die richting onmogelijk maakt. (Zie de tweede conditie voor de algemeene minimumgrens bovengenoemd).

De *maximumgrens*, tot waar het arbeidsloon normalerwijs kan worden opgevoerd, valt insgelijks gemakkelijk aan te geven:

Ze ligt voor elke categorie van arbeid in het bizonder op het punt, waar de gebruikswaarde van den arbeid voor den kapitalistischen ondernemer in diens schatting zou worden overtroffen door de gebruikswaarde, die hij hecht aan de door hem als arbeidsloon uit te keeren geldsom. En aangezien de kapitalistische ondernemer ten slotte ook slechts produceert voor anderen, wordt de grens van het arbeidsloon naar boven aangegeven door den marktprijs van het arbeidsprodukt, — een marktprijs, die den patroon een zekere, in zijn produktiesfeer gebruikelijke, gemiddelde ondernemerswinst moet waarborgen, welke hij steeds zal trachten te bereiken, of te boven te gaan.

Met den marktprijs der arbeidsprodukten nu is de ondernemer aan grenzen gebonden, die zelfs door de gezamenlijke, georganiseerde ondernemers in een produktietak niet naar willekeur kunnen worden overschreden, zelfs niet al zouden ze tot dit doeleinde zich met hun gezamenlijke arbeiders verstaan. Wanneer toch de ruilwaarde van eenigerlei categorie van artikelen de gebruikswaarde voor de consumenten gaat overtreffen, vangen dezen aan, de minder gewenschte artikelen successievelijk door andere te vervangen, of trachten ze, de vroegere produkten, waaraan ze hechten, door den handel te betrekken uit andere streken der wereld, waar ze goedkooper worden gefabriceerd. Ze laten, in het éene geval als in het andere, de producenten (ondernemers en werklieden), die niet voldoende rekening houden met hun wenschen, met de waren zitten [1]).

Hieruit valt te verklaren, waarom de werklieden in de verschillende produktietakken hun arbeidsloonen gemeenlijk niet

---

[1]) Zie hieromtrent *Theorie der Waarde*, p. 138—139; vergel. ook aldaar p. 279 en volg. waar anderzijds de relatieve gebondenheid der consumenten wordt in het licht gesteld.

kunnen opvoeren, zonder tegelijk rekening te houden met de loonen van de arbeiders in aanverwante takken. Dit niet slechts, wijl bij betrekkelijk te hooge eischen hunnerzijds hun arbeidskracht door die uit aanverwante bedrijfstakken kan worden vervangen, maar ook wijl de marktvraag naar de produkten hunner industrie kan inkrimpen. Voor de nivelleering der loonstandaarden binnen aanverwante produktietakken is dit hier een factor van gewicht.

Maar de maximumgrens boven aangegeven is weder elastisch, en dit in zeer verschillenden graad, naargelang de categorie van arbeid en den tak van produktie. In bepaalde luxe-industrieën, waar de arbeidsloonen van de vaklieden-specialisten, die de artikelen verwerken, of er de laatste hand aan leggen, slechts een gering onderdeel vormen in den marktprijs, dien de gereede produkten bedingen, — als bijvoorbeeld in de diamantindustrie en in verschillende takken van kunsthandwerk, — valt de opdrijving der arbeidsloonen en daarmee die der marktprijzen dikwijls veel gemakkelijker, dan in de industrietakken, die artikelen voor massagebruik produceeren.

In een analogen begunstigden toestand verkeeren ook somtijds de gequalificeerde arbeiders, ingeval ze slechts een gering contingent vormen van het personeel eener industriëele onderneming tegenover een groote massa van weinig geschoolde arbeidskrachten. Het opvoeren der arbeidsloonen van de gequalificeerde arbeidskracht ten koste van een des te dieper neergedrukten loonstandaard van de gewone fabrieksarbeiders, is een veelvuldig voorkomende kapitalistische manoeuvre. Inderdaad, zoolang de ondernemers de loonen van de groote massa hunner werklieden op het minimum neergedrukt kunnen houden, kunnen ze het in hun eigen belang dienstig achten, een gering aantal uitstekende vaklieden, wier arbeidskracht hun absoluut noodzakelijk is voor den geregelden gang hunner onderneming, te begunstigen. Voor de meer begunstigde arbeiders kan dan de maximumgrens van het arbeidsloon boven aangegeven eventueel worden overschreden, mits slechts de gezamenlijke loonen in de betreffende onderneming uitbetaald, laag genoeg blijven beneden de maximumgrens, door de produktiviteit der onderneming in haar geheel gesteld.

Een zorgvuldige studie van den invloed, door kartels en trusts op de arbeids- en loonverhoudingen uitgeoefend, doet ons dikwijls een soortgelijken begunstigden toestand constateeren voor de arbeiders (vooral de gequalificeerde arbeiders) werkzaam in produktietakken, die reeds door een combinatie

van ondernemers min of meer zijn gemonopoliseerd. Die begunstigde toestand, in vergelijking met dien der arbeiders in de industrieën, waar nog scherpe concurrentie tusschen de ondernemers onderling heerscht, valt bizonder dáár in het oog, waar tegenover de combinatie der kapitalistische ondernemers een krachtige arbeidersorganisatie staat, die bereid is, met de ondernemers gemeene zaak te maken ten koste der consumenten.

Een dergelijk samengaan van arbeiders en ondernemers is steeds een verschijnsel van belang voor het loonvraagstuk, hoe sterk ook de weerstand moge wezen van den kant der consumenten. Als algemeene regel toch kan worden gezegd, dat onder het kapitalistische produktieregime een verhooging der arbeidsloonen het gemakkelijkst door eene verhooging der goederenprijzen kan worden gecompenseerd in al zulke takken van industrie, handel en verkeer, of landbouw, waar de ondernemers een min of meer volledig monopolie over een locale, of nationale markt uitoefenen. Daar namelijk hebben de ondernemers het minst de concurrentie van buiten te vreezen, en behoeven ze dientengevolge ook minder dan hun collega's in andere produktietakken, zich het hoofd te breken over de vraag, of ze in een verhooging der produktiviteit hunner ondernemingen door de invoering van nieuwe machinerie, of door besparingen, enz., een vergoeding zouden kunnen vinden voor hetgeen ze door de loonsverhooging aan arbeidskosten mochten verliezen [1]).

---

[1]) De heer Victor S. Clark van het Departement van Arbeid der Vereenigde Staten constateerde bijvoorbeeld, dat in Nieuw-Zeeland de invoering der *Industrial Conciliation and Arbitration Act* tot een algemeene stijging der warenprijzen heeft geleid; verder, dat de ondernemers, die een natuurlijk monopolie uitoefenen over hun locale markt, de minste bezwaren hadden tegen een *award* van het Gerechtshof, waarbij aan hun personeel hooger loon werd toegewezen; ze waren zeker, hun hoogere produktiekosten te kunnen terugvinden in de goederenprijzen, en enkelen hunner maakten er den Amerikaanschen ambtenaar bij hun interviews opmerkzaam op, dat, aangezien hun ondernemerswinst toch ten slotte slechts een bepaald percentage boven hun produktiekosten uitmaakte, het bedrag ervan noodzakelijkerwijs moest stijgen mèt deze kosten. (Vergel. *Labor Conditions in New Zealand*, door VICTOR S. CLARK, in het *Bulletin of the Bureau of Labor*, n°. 49 (Nov. 1903), p. 1239—1240). In bepaalde gevallen erkennen de arbeidersvereenigingen van Nieuw-Zeeland openlijk de noodzakelijkheid der verhooging van de warenprijzen als gevolg van verkregen loonsverhooging en meermalen wordt die noodzakelijkheid ook door het Scheidsgerechtshof in beginsel aanvaard. Zoo b.v. gaf de Rechter in zijn bemerkingen over het *award* der kolenmijnwerkers te *Waikoto* (1903) te kennen: „Tengevolge van een dergelijke verhooging (door het vorige *award* toegestaan) verhoogde de Compagnie de steenkolenprijzen .... De vertegenwoordigers der vakvereeniging brachten in het midden, dat de Compagnie opnieuw den prijs der steenkool kon verhoogen. De vertegenwoordigers der Compagnie gaven te

Aan den anderen kant schijnt het, dat de vakvereenigingsmannen — als die der groote Amerikaansche vakbonden — zich niet voldoende rekenschap geven bij hun verdragen met de patroons van het ernstige verschijnsel, dat het ekonomische weerstandsvermogen en de monopoliemacht der kapitalistische combinaties, de macht, waarvan reeds boven werd gesproken, voor hen aanbiedt. Ze laten zich door den tegenwoordigen toestand min of meer verblinden en schijnen niet voldoende in te zien, dat hun hoofdstrijd met de groote ondernemerscoalities eerst zal volgen, wanneer deze op voldoende wijze vasten voet hebben gevat en ze zich naar alle richtingen heen hebben uitgebouwd, wanneer vervolgens ook de internationale concurrentie, bij de behoefte aan uitzetting der nationale markten, zich sterker begint te doen gevoelen, en ten slotte stilstand van zaken en crisis in de industrieën der Vereenigde Staten eventueel tot onvermijdelijke loonsverminderingen gaan voeren. De moeilijkheden, die op het oogenblik, na de groote crisis van 1907—1909, tusschen den Staaltrust en de groote vakbonden der Vereenigde Staten zijn ontstaan, geven een voorgevoel van de geduchte worstelingen, die kunnen worden verwacht.

Wat aanvankelijk de vriendschappelijke betrekkingen tusschen de ouderwetsche vakbonden en de kapitalistische combinaties in het bizonder heeft beïnvloed, is de momentaneele opvoering van den materiëelen welstand der hoogstgequalificeerden onder de handarbeiders (de *skilled labourers*). Vandaar de min of meer scherpe afscheiding, die er vooral in Amerika is ontstaan tusschen deze bevoorrechte arbeiders en het groote industriëele, commerciëele en landelijke proletariaat, dat als een bezinksel werd achtergelaten. Er heeft zich een soort aristocratie van den arbeid gevormd, die somwijlen slechts onder dreigend heenwijzen op haar sterke organisatie den ondernemers nog de tanden laat zien, als om hen te waarschuwen voor de gevolgen, die een verbreking der wederzijdsche contracten zou

---

kennen, dat dit niet goedschiks of veilig kon worden gedaan, en dat het resultaat der laatste prijsverhooging, geheel opgeslokt door de verhoogde produktiekosten van de steenkool, een vermindering der produktie en een verlaging der ondernemerswinst tengevolge had gehad." (*Ibid.*, p. 1240).

Indien in het hier gegeven geval de inlichtingen, door de Mijncompagnie verstrekt, juist waren, — hetgeen het Gerechtshof de macht had, uit de boeken der Compagnie te onderzoeken, — dan zouden de werklieden hier zijn gegaan tot de uiterste grens, waartoe ze onder het kapitalistische produktieregime gaan kònden inzake de opvoering der arbeidsloonen.

kunnen na zich sleepen. Deze aristocratie van den arbeid scheert zich in vele opzichten den duivel wat om het lot van de achtergebleven categorieën van arbeiders, van die breede arbeidersmassa's, die men vroeger gewoon was, tot de „industrieële reservearmee" te rekenen, maar die, bij de al regelmatiger voortgezette produktie onder de moderne combinaties, zich steeds meer gedwongen zien, buiten hun respectieve industrieën naar arbeid te gaan zoeken, of als vagebonden de wegen te gaan afloopen.

De vorming van den marktprijs der arbeidswaar en de definitieve vaststelling van het arbeidsloon heeft ten slotte plaats onder een voortdurenden strijd van belangen tusschen de betrokken partijen onderling, met dikwijls nog, binnen die partijen, tusschen de personen en groepen, die haar saamstellen: Strijd eerstens tusschen werklieden en ondernemers binnen elken specialen produktietak; strijd veelvuldig ook tusschen de ondernemers onderling, zoowel als tusschen de arbeiders onderling binnen dezelfde produktiesfeer en ook binnen aanverwante sferen; strijd ten slotte van de ondernemers, al dan niet verbonden met hun werklieden, tegen de consumenten, en onvermijdelijke reactie van dezen, als ze hun onmiddellijke belangen zien benadeeld. Telkens is het hier de sterkere, die zijn wil inzake de vaststelling van het arbeidsloon aan den zwakkere oplegt.

In den loop dezer studie is het doorloopend gebleken, hoe het onmogelijk is, te komen tot de berekening van een zoogenaamd „rechtmatig", of „rechtvaardig" arbeidsloon. Alles hangt af, binnen de maximum- en minimumgrenzen boven aangegeven, van de machtsverhouding der partijen. En het zoogenaamde „vrije verdrag," tusschen ondernemers en werklieden individueel gesloten, dat de liberale, burgerlijke ekonomisten hebben voorgestaan als de weg tot definitieve regeling van het arbeidsloon, is in de praktijk niet anders gebleken, dan de openlijke uitbuiting van den ekonomisch zwakke door den ekonomisch sterke. Het is begrijpelijk, dat bij de voortschrijdende algemeene ontwikkeling der maatschappij de werklieden in de hoogst beschaafde landen het eerst zijn moeten komen tot een georganiseerd optreden tegen de ekonomische en sociale overmacht der patroons, zooals dezen weder hunnerzijds moesten komen tot gemeenschappelijk en georganiseerd verzet tegen de eischen der werklieden.

Deze sociale strijd zal blijven voortduren in zijn verschillende phasen, zoolang de grondoorzaken, waaruit hij voortvloeit, niet

zijn opgeheven, dit wil zeggen, zoolang de kapitalistische eigendomsverhoudingen blijven voortbestaan.

Volgen wij in groote trekken de verschillende phasen van dien strijd:

In de eerste periode der ontwikkeling van de arbeidersorganisaties, zien wij deze nog regelmatig zich bepalen tot een strijd voor de handhaving en opvoering der onmiddellijke arbeids- en levensverhoudingen. Jarenlang geldt het dan voor haar conflicten, oogenschijnlijk dikwijls van weinig belang, voor de verkrijging van eenigerlei verbetering in den toestand der arbeiders, of ook voor het behoud in jaren van terugslag en crisis van hetgeen werd gewonnen in jaren van opkomst en bloei der industrie. Van een onmiddellijk streven tot beïnvloeding van de produktie zelve, van een direkten en bewusten strijd om het produkt van den gemeenschappelijken arbeid, is er in deze eerste ontwikkelingsphase van den kant der arbeiders geen sprake. En er kàn daarvan ook rationeelerwijze geen sprake zijn in deze periode bij de totale onmacht van de loonarbeiders en hunne vertegenwoordigers, de vakvereenigingsbestuurders, om zelfs maar de produktieverhoudingen te beoordeelen, technisch en financiëel, en vooral, om den gang der produktie mede te leiden, zooals het de aandeelhouders der groote kapitalistische ondernemingen doen.

Toch echter markeert in zekeren zin elke verbetering in de arbeids- en levensverhoudingen der bevolking, die in deze eerste ontwikkelingsperiode kan worden afgedwongen door de eigen kracht der organisaties, tegelijk ook den aanvang van den strijd om den eigendom der produktiemiddelen en om de leiding der produktie, daar elke strijd ter verbetering hier van meetaf de vraag opwerpt om de oppermacht in de fabrieken en werkplaatsen. Voet voor voet betwisten de beide partijen zelfs reeds in deze eerste phase van ontwikkeling elkaar de heerschappij, de beslissing over de regeling van den arbeid, dikwijls ook over de aanstelling, of afzetting van opzichters, ploegbazen, directeurs, enz.

Ook in de landen met de hoogste industriëele ontwikkeling zijn in het algemeen de arbeidersorganisaties nog niet uit deze eerste ontwikkelingsphase getreden [1]).

[1]) Kiezen wij tot voorbeeld de groote werkstaking van 1902 der anthracietkolenwerkers van Pennsylvanië, een staking, waaromtrent door de regeering der Vereenigde Staten zulk een nauwkeurige enquête werd ingesteld. Als de kolenmijnwerkers hun eischen opstellen, ziet men, hoe er hunnerzijds nog slechts sprake is van een zuiveren verkoop der arbeidswaar onder de eventueel geldende markt-

Mettertijd echter blijkt toch een vruchtbare strijd tot verbetering der arbeids- en levensverhoudingen der werklieden niet mogelijk voor de organisaties, wanneer ze niet bij dien strijd rekening houden met de inkomsten en winsten van de ondernemers. De werklieden zien zich op den duur gedwongen, nauwgezet den algemeenen gang hunner industrie te volgen. Dikwijls, het is waar, kunnen de arbeiders den waren stand van zaken moeilijk van buiten beoordeelen, ervaren zij dien eerst van achteraf; maar anderzijds worden hun algemeene en locale bestuursleden mèt de ontwikkeling van het vereenigingsleven en door de ervaringen van den strijd langzaam uitmuntende kenners hunner speciale industrie. Somwijlen zijn ze niet alleen in alle bizonderheden op de hoogte met het speciale arbeids- en fabrikatieproces, maar ook met de algemeene produktieverhoudingen. Zoo b.v. is het bekend, dat vele bestuursleden der wevers- en spinnersorganisaties, of der mijnwerkersvereenigingen, enz. in Engeland behooren tot de meest praktisch ervaren experten voor alle berekeningen, betreffende de arbeids- en produktievoorwaarden en de wijzigingen, daarin aangebracht door den algemeenen gang van zaken, door de invoering van nieuwe machines, enz. Ze zijn ware specialisten geworden voor de uitwerking van loontarieven en de wijzigingen, daarin te brengen in verband met de prijzen der grondstoffen en der slotprodukten, — gegevens, die ze evengoed weten te beoordeelen als de ondernemers zelven. Verschillende arbeidersorganisaties in de landen met moderne beschaving zijn dan ook allengs reeds getreden in de tweede phase harer ontwikkeling, die, waarin de beide partijen van ondernemers en arbeiders voor de vaststelling der arbeidsloonen angstvallig uitgaven en

---

verhoudingen, en ongeacht de winsten, of verliezen der mijneigenaars. Hun argumentatie ten gunste van loonsverhooging luidt:

1. „De tegenwoordige loonvoet is veel lager, dan de voet der loonen, in de bitumineuze kolenmijnen voor wezenlijk gelijksoortig werk betaald.

2. „De tegenwoordige loonvoet is lager, dan de voet der loonen, betaald in andere beroepen, die gelijke bekwaamheid en oefening vereischen.

3. „De gemiddelde jaarlijksche verdiensten in de anthracietkolenmijnen zijn veel geringer, dan de gemiddelde jaarlijksche verdiensten, behaald in de bitumineuze kolenmijnen voor wezenlijk gelijksoortig werk". Enzoovoort. (*Report of the Anthracite Coal Strike Commission* in *Bulletin of the Department of Labor*, N°. 46 (Mei 1903) p. 465).

In de antwoorden der kolencompagnies treft ons dezelfde geest: „De loonen, door de Compagnie voor hun diensten betaald aan hare geëmployeerden, zijn hooger, dan die, welke in dezelfde streek, of zelfs in het land in het algemeen, worden betaald voor gelijksoortige diensten in andere takken van bedrijf. . . ." (*Ibid.*, Bijlage A, Antwoord van de *Delaware and Hudson Company*, p. 523).

inkomsten der ondernemingen berekenen. In haar innerlijke wezen kenmerkt zich deze ontwikkelingsphase als een strijd om het produkt zelf, tenminste als een strijd om het overschot, dat de marktprijzen der goederen overlaten boven de totaalsommen aan voorgeschoten kapitaal, en dat zich de patroons als ondernemerswinst, de aandeelhouders als dividend, toeëigenen.

De „beweegbare loonschalen" en alle verdere contracten tusschen ondernemers en werklieden, waarbij de marktprijs van het arbeidsprodukt de basis voor de berekening van het arbeidsloon uitmaakt, zijn van deze nieuwe ontwikkelingsphase de zichtbare uitdrukking [1]).

Met het aanvaarden van contracten als hierbedoeld hebben echter de patroons reeds tegelijk het recht erkend der werklieden, zich te mengen in hunne zaken. Voor de uitwerking van de nieuwe „beweegbare loonschaal" van de werklieden der ijzer- en metaalindustrie in de *Midlands* in Engeland werden b.v. de boeken van een 17-tal firma's door de boekhouders onderzocht [2]).

De arbeidersorganisaties zijn er tot hiertoe niet toe gekomen, deze tweede ontwikkelingsphase te overschrijden. En zelfs moet worden geconstateerd, dat de categorieën van min of meer bevoorrechte arbeiders, die ze hebben bereikt, voorloopig veeleer conservatieve neigingen gaan vertoonen en trachten, zoo goed mogelijk zich als een tusschenklasse tusschen de bourgeoisie en de breede massa's van het proletariaat vast te zetten.

Maar hun toestand hier is in hooge mate afhankelijk van

---

[1]) Bij de bovengenoemde werkstaking in de anthracietkolenmijnen van Pennsylvanië, kwam de Commissie na een zorgvuldige studie der verhoudingen in de mijnen, en na de verleening van loonsverhooging aan de arbeiders, tot de vaststelling van een *beweegbare loonschaal*, uitgaande van een minimum tarief voor het arbeidsloon, als „in haar wezen een ontwerp van winst-verdeeling." (Zie *Report*, *loc. cit.*, p. 497—498).

[2]) Zie de *Labour Gazette*, London, Juli 1906, p. 197. Hoe hardnekkig ook de kapitalistische ondernemers zich ertegen verzetten, dat hun werklieden zich in den innerlijken gang van zaken hunner ondernemingen mengen, worden zij er toch door den drang der omstandigheden vanzelven toegebracht, die inmenging te aanvaarden. Zie weer opnieuw het karakteristieke voorbeeld door ons gekozen der anthracietkolenwerkers van Pennsylvanië en de eerste onderhandelingen in 1902 tusschen ondernemers en werklieden. In het antwoord van Geo F. Baer, president van verschillende mijncompagnies aan John Mitchell, president der *United Mine Workers of America*, lezen wij: „Wij zonden U de cijfers, aangevende de kosten van de delving en ter markt brenging van de steenkool en het bedrag, daarvoor ter markt gemaakt, in de hoop, U te overtuigen, dat het absoluut ondoenlijk was, de loonen te verhoogen." (*Report*, p. 461).

den bevoorrechten staat, waarin sommige speciale industrieën zich bevinden in een land, of van de predominatie van een bepaald land op de wereldmarkt. Die toestand nu kan niet worden geacht, onveranderd te zullen blijven voortduren bij het steeds voortdringen der beschaving en de veralgemeening van de industriëele ontwikkeling der staten. In de opkomende industrieën van landen als Rusland, Japan en China, waar niet slechts het machinisme, maar ook de menschelijke arbeidskracht steeds meer aan de moderne produktieverhoudingen gaat beantwoorden, in het streven naar ekonomische emancipatie van het moederland, dat zoovele koloniën der moderne staten vertoonen (Australië, Zuid-Afrika, Indië, Indo-China) ligt de tendens tot een steeds sterker nivelleering der prokuktieverhoudingen en der arbeidsvoorwaarden, en is de aanwijzing gegeven, hoe nationale voordeelen in de wereldproduktie, of ook voorrechten, die aan een enkel bedrijf zijn verbonden voor ondernemers en werklieden, allengs kunnen komen te vervallen door de migratie zoowel van kapitalen als van arbeidskracht.

Wanneer echter de aan hooger loonen gewende arbeidersbevolkingen der Angelsaksische, Germaansche en tendeele ook Latijnsche landen, door den druk der industriëele reservearmee zich voor de keuze zien gesteld, om òf het bestaande kapitalistische produktiestelsel in zijn grondslagen òm te werken, òf wel voortdurend bedreigd te worden met den terugval tot den loonstandaard van de Slavische, zoo niet van de Mongoolsche bevolkingen of van de negerstammen, dan kan en zàl aan de landen met moderne beschaving ernstig de eisch zich opdringen tot een algeheele revolutionneering der sociale produktie met grondige wijziging der bestaande eigendomsverhoudingen.

Er zijn lieden die, met een beroep op de tendens bovengenoemd tot nivelleering der arbeidsloonen geheel de actie der vakbeweging voor nutteloos verklaren, bewerende, dat àl de verbeteringen in hun toestand, die de intelligentste en best georganiseerde arbeiders door deze actie zouden kunnen verkrijgen, ten slotte niet anders dan schijnverbeteringen zijn. Volgens hen zouden de prijzen der eerste levensbenoodigdheden (voeding, kleeding, enz.) tegelijk mèt en dikwijls sterker dan de loonen stijgen. Heel het vakvereenigingswerk zou volgens deze lieden eigenlijk te vergelijken zijn met het spel van den eekhoorn, die klimt en klimt in de kooi, waarin hij gevangen zit, maar steeds weer terugvalt.

Laat ons hier de feiten zuiver stellen: Allereerst behoort te

worden opgemerkt, dat de tendens tot nivelleering der loonen tusschen het platteland en de stad, tusschen landen met lagere en landen met hoogere beschaving, in elk geval een progressieve verbetering beteekent van de levensvoorwaarden juist voor de minst begunstigde arbeidersbevolkingen.

Wat verder betreft de stijging der goederenprijzen als noodzakelijk gevolg van de stijging der arbeidsloonen, is stellig, — willen wij het als *algemeen verschijnsel* opvatten, — niets minder waar dan dàt. Hier staan we eenvoudig voor een wetenschappelijke dwaling, uitvloeisel van gebrek aan ekonomische studie bij degenen, die ze aanhangen. Hoewel toch een dergelijke geforceerde stijging der goederenprijzen in sommige gevallen met de sociale verhoudingen der werkelijkheid in overeenstemming kan zijn, valt de noodzakelijkheid ervan niet logisch uit de technische ontwikkeling der produktie en de sociale evolutie af te leiden, en zou men hier onmogelijk van een algemeenen regel kunnen spreken. Met een bewering, als we hier bestrijden, zou men weer onder een nieuwen vorm de fameuze „ijzeren loonwet" van vroegere jaren terughalen en de theorie, waarvan we boven de absurditeit aantoonden, als zoude het arbeidsloon van den werkman uitsluitend worden bepaald door zijn sociaal noodzakelijke onderhoudskosten.

In de werkelijkheid gaan de zaken geheel anders. De technische ontwikkeling van de produktie wordt juist gekarakteriseerd door het feit, dat ze mogelijk maakt *een vermindering van de goederenprijzen*, gepaard gaande aan *een stijging van de arbeidsloonen* en *een verkorting van den arbeidsdag*. [1])

Dank zij de invoering van steeds verbeterde machinerie en een steeds hoogere organisatie der geheele produktie, hebben de arbeidsloonen gedurende de laatste vijftig jaren in verschillende der belangrijkste industrieën van Europa kunnen *verdubbelen*, terwijl in dezelfde periode de kosten van het levensonderhoud (let wel, van een zelfden standaard van levensonderhoud!) slechts 25 tot 30 % stegen. Verschillende artikelen van eerste levensonderhoud, in het bizonder industrieprodukten (kleederen, huishoudelijke artikelen, gereedschappen, enz.) ja tot zelfs het graan toe, zijn gedurende de laatste halve eeuw in alle moderne landen voortdurend in prijs verminderd. [2])

---

[1]) Zie hieromtrent *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. III: „Loon en jaarlijksch inkomen van den werkman. Arbeidsloon en arbeidskosten van de waren."

[2]) Zie *ibid.*, hoofdst. IV: „De historische beweging der arbeidsloonen."

In dit alles ligt een motief te meer voor deze waarheid, waarop we den nadruk leggen: De ontwikkeling der produktie laat aan de arbeiders speelruimte genoeg (beneden de maximum-grens bovengenoemd) om een gestage verhooging van hunnen materiëelen welstand mogelijk te maken. En het hangt eenig en alleen af van hun ekonomische macht, van hunne organisatie en intelligentie, die verhooging te verwezenlijken.

Hier, als in het sociale leven in het algemeen, ja, als in geheel de natuur, beteekent stilstand achteruitgang. Wanneer de arbeiders der hoogst ontwikkelde industrieën en landen zich niet beijveren, om onafgebroken hun loonen op te stuwen, parallel aan de toeneming hunner behoeften, wanneer zij er niet in slagen, zij het dan niet, om zich meester te maken langzamerhand van een deel der ondernemerswinst van hun patroons, dan ten minste om den technischen vooruitgang der produktie op den voet te volgen, dan zal onmiddellijk de tendens tot nivelleering der arbeidsloonen, waarover we boven spraken, zich doen gevoelen en de overhand beginnen te krijgen: de aankomst van steeds nieuwe arbeiders van het platteland, of uit de minder ontwikkelde landen, zal dan spoedig weer hun reëele loonen (in verband met de prijzen der levensbenoodigdheden beschouwd) zoo niet zelfs hun nominale loonen doen dalen.

VI. GEDRAGSREGELEN VOOR PATROONS EN WERKLIEDEN INZAKE ARBEIDSLOON.

Het voorafgaande saamvattend en combineerend, hebben wij thans voor de verschillende categorieën van arbeid de algemeene regelen te formuleeren, die op loongebied streven en handelen van ondernemers, zoowel als van arbeiders beheerschen.

Daar het definitief uitgekeerde arbeidsloon, uitdrukking in den geldvorm van de ruilwaarde der arbeidswaar, de resultante is van al de verschillende ter markt werkende invloeden, valt niet alleen in dit loon niet meer te onderscheiden, welk deel der ruilwaarde van den arbeid aan het ingrijpen der produktiewaarde, welk deel aan de werking der gebruikswaarde valt toe te schrijven, maar is ook de actie van elk der bizondere factoren, die weder op hunne beurt de beide constitutieve waarden opbouwen, volkomen weggewischt en in het verkregen sloteffect ondergegaan.

Het definitief tusschen ondernemers en werklieden vastgestelde arbeidsloon wijst den prijs aan, waarboven de arbeider niet is kunnen komen bij zijn eischen, en waarbeneden de ondernemer de arbeidsvergoeding niet heeft kunnen neerdrukken, gezien den specialen marktstand van de arbeidswaar en de samenwerking van al de factoren, die in elk bizonder geval kunnen inwerken.

Overeenkomstig de wet der geringste krachtsinspanning als algemeene ontwikkelingswet der natuur, verkrijgt de kapitalistische ondernemer in het definitieve loon als sloteffect de hoogste gebruikswaarde van den arbeid, die het hem mogelijk is te realiseeren onder de gegeven ekonomische machtsposities van Kapitaal en Arbeid, en hij verkrijgt ze tegen tenkostelegging van het geringst mogelijke offer in geld. De

werkman van zijn kant bereikt het hoogste arbeidsloon (de hoogste gebruikswaarde voor het levensonderhoud), dat hij onder het bestaan dierzelfde machtsposities kan behalen, tegen den minsten arbeid, daarbij in ruil te bieden.

Wat de definitieve vaststelling van het arbeidsloon betreft, zullen in hun streven ondernemers en arbeiders respectievelijk door de navolgende gedragsregelen worden geleid:

De ondernemer: *a*) zal trachten, in het algemeen zoo dicht mogelijk te naderen met de door hem te betalen arbeidsloonen tot de minimumgrens boven aangegeven; eventueel ook zal hij door allerlei speciale maatregelen, als de invoering van vrouwen- en kinderarbeid en de organisatie van zijn bedrijf in huisindustrie, die grens naar beneden nog trachten te overschrijden; *b*) onder het regime der vrije concurrentie zal hij trachten, in elk geval niet meer aan arbeidsloonen uit te keeren, dan door zijn concurrenten onder dezelfde marktverhoudingen voor gelijken arbeid wordt betaald; *c*) in geval zijn werklieden staan in de sterkste stelling, welke ze op het oogenblik kunnen innemen in den klassenstrijd, en de beide partijen elkaar direkt het overschot betwisten, dat de marktprijzen overlaten boven de persoonlijke produktiekosten van den ondernemer, zal deze trachten, dit overschot zoo groot mogelijk te doen zijn; d. w. z. dat hij zal trachten, zoover mogelijk beneden de maximumgrens der arbeidsloonen te blijven.

Daarentegen zal de arbeider: *a*) trachten, met zijn arbeidsloon minstens het niveau te bereiken van de door zeden en gewoonten in zijn sociaal milieu en voor zijn speciale arbeidscategorie ingeburgerde kosten van levensonderhoud; *b*) hij zal niet minder willen verdienen, dan andere werklieden voor gelijksoortigen arbeid en onder dezelfde arbeidsomstandigheden ontvangen; *c*) hij zal trachten, de minimumgrens van het arbeidsloon zoover mogelijk naar boven te overschrijden; en, waar de klassenstrijd tot zijn hoogste ontwikkeling is gekomen, zal hij zich beijveren, zoo dicht mogelijk de maximumgrens te naderen, door de produktiviteit der ondernemingen aan de loonen gesteld.

Onderzoeken wij thans, hoe in het praktische leven de algemeene beginselen, hier geformuleerd, tot toepassing komen. Daaruit toch zal duidelijk de noodzakelijkheid blijken, waarmee onder het kapitalistische regime de gedragslijn van loontrekkenden en loonbetalenden is voorgeschreven en geregeld.

Een kapitalisch ondernemer, die in eenige produktiesfeer een nieuwe onderneming wil grondvesten, vindt den prijs van

de verschillende categorieën van arbeid vooraf vastgesteld door den loonstandaard, dien zeden en gewoonten binnen het sociale milieu, waar hij zich gaat vestigen, hebben ingeburgerd [1]). Deze loonstandaard kan op het oogenblik der stichting van de nieuwe onderneming reeds door vroegere onderhandelingen, resp. conflicten tusschen ondernemers en werklieden belangrijke wijzigingen hebben ondergaan.

Op de aldus buiten zijn toedoen vastgestelde grondslagen voor de arbeidsloonen moet nu de ondernemer zijn werklieden uitkiezen, — in zooverre hij althans werklieden kan vinden. Een vergelijking der arbeidskrachten onderling zal hem binnen elke arbeidscategorie de voorkeur doen geven aan de bekwaamsten, de sterksten, de ernstigsten, enz. onder de werklieden; en zoo noodig zal hij misschien bereid zijn, dezen ook ietwat beter te betalen, dan de anderen. Op dit punt handelt hij volgens den bekenden regel, dat gelijke gebruikswaarden ook voor hem, ondernemer, gelijke ruilwaarde vertegenwoordigen, — ongeacht een mogelijk verschil in de produktiewaarde van de arbeidskracht, daaruit verklaarbaar, dat misschien de éene arbeider in zijn onderneming uit een stadsmilieu, een ander uit een plattelandsmilieu is aangekomen.

Onderstellen wij, dat het speciale artikel, dat de nieuw aangekomen ondernemer wil fabriceeren, katoenen weefsels bijvoorbeeld, hem tegenover verschillende categorieën van arbeidskracht stelt, waarbinnen, op het tijdstip zijner vestiging en in het gegeven sociale milieu, het individueele arbeidsloon voor de volle mannelijke werkkracht als volgt staat genoteerd:

1°. Bij huisindustrie, onder invloed van al de factoren, die daarbij kunnen ingrijpen (waarbij het loon is „bijverdienste" — of zelf aangevuld door bijverdiensten — van geheel ongeorganiseerde arbeidskrachten met weinig ekonomisch weerstandsvermogen, zoodat het een gezinsloon en niet een enkel individueel loon is, dat normalerwijze het onderhoud van den arbeider en zijn gezin moet verzekeren) . . x gulden 's weeks;

2°. Bij eenvoudigen fabrieksarbeid (zoogenaamd „ongeschoolden arbeid") . . . . $2x$ gulden 's weeks;

3°. Bij den arbeid van vaklieden van een categorie, waar een bepaalde technische vorming en vakbekwaamheid wordt vereischt (de arbeid van katoenspinners of -wevers bijvoorbeeld) . . . . $2\frac{1}{2}x$ tot $3x$ gulden 's weeks;

---

[1]) Zie op dit punt onze kritiek der Utiliteitstheorie in *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. VIII, p. 124—125.

4°. Bij den arbeid van specialisten (arbeiders van buitengewone bekwaamheid, als wevers, die kunnen arbeiden op machines van de grootste afmetingen, of op een grooter aantal machines, dan de gemiddelde werkman in de streek het kan doen . . . . 4 *x* gulden 's weeks [1]).

Kan nu de ondernemer bij de gegeven technische ontwikkeling zijner industrie, en gelet op de concurrentie, die hij heeft te voeren, àl zijn werk in huisarbeid laten verrichten, dan zou hij daartoe kunnen besluiten. Zoo bijvoorbeeld doen het de kleederconfectionnair, de koopman in kantwerk, de handschoenfabrikant, enz. Op de manier, die men kent, beperken dezen zich tot de installatie in een centrum van industrie en verkeer van een bureau of centraal magazijn met enkele bekwame vakarbeiders of -arbeidsters, terwijl ze voor de rest de groote massa van het werk aan huisarbeiders en -arbeidsters in handen geven.

Voor de katoenindustrie echter, hier tot voorbeeld gekozen, zou dit produktiesysteem hoogstens de voorkeur verdienen voor enkele zeer speciale artikelen van weversarbeid [2]).

Het gebruik van goedkoope arbeidskracht valt in het minst niet zonder meer te vereenzelvigen met het betalen van lage kosten aan arbeid. Integendeel heeft de moderne, industriëele ontwikkeling, met haar progressieve vervanging van den menschelijken arbeid door machinerie, in een groot aantal industrieën de arbeidsloonen aanzienlijk kunnen opvoeren en tóch tegelijk een niet minder aanzienlijke vermindering van de totaalkosten aan arbeid kunnen verwezenlijken [3]). En in een industrie, waar de ontwikkeling van het machinisme tot zulk een enorme hoogte is opgevoerd als in de verschillende takken der textielindustrie, zal tegenwoordig de kapitalistische ondernemer, die zich in een der moderne landen komt vestigen, wel geheel, of zoo goed als geheel tot de fabrieksproduktie moeten besluiten.

Mocht de katoenfabrikant bepaalde artikelen uitzonderings-

---

[1]) De hier gegeven verhoudingsgetallen (2, 2½, 3, 4) zijn niet willekeurig gekozen, maar beantwoorden aan tendentiëele werkelijkheidsverhoudingen. Zie daarover *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, p. 181, 239—240, 313—314, 331, 333, enz.

[2]) In een industriëel zoo ontwikkeld land als België, vond de Volkstelling in de Industrieën en Ambachten van 31 October 1896 nog 2,150 wevers, scheerders, enz., tehuiswerkend voor rekening van fabrikanten van zuiver katoenen stoffen. (Zie *Recensement général des Industries et des Métiers*, dl. XVIII, Bruxelles, 1902, 2e ged., hoofdst. I, p. 147).

[3]) Zie daaromtrent *Théorie du Salaire et du Travail Salarié*, hoofdst. III, p. 59 en volg.

wijze en als bijprodukt van zijn onderneming, in huisindustrie kunnen fabriceeren, dan scheidt hij de huisindustriëele arbeiders direkt af van de rest van zijn arbeidspersoneel, trachtend met hen op den loonstandaard van x gulden 's weeks voor de volle arbeidskracht te onderhandelen. Op dezen grondslag zal hij speciale tarieven voor zijn artikelen willen vaststellen, misschien voorloopig ietwat boven den gebruikelijken loonstandaard gaande, wanneer het er hem om te doen mocht zijn, de beste thuiswerkers onder de arbeidersbevolking te winnen, of wanneer hij het doelmatig mocht achten, toe te geven aan den persoonlijken aandrang der arbeiders, in de overtuiging, dat zijn komst als ondernemer de verhouding van vraag tot aanbod van arbeid voelbaar kan hebben gewijzigd ten gunste der arbeiders in zijn milieu.

Op analoge wijze als ten opzichte der huisarbeiders, zal de nieuwgevestigde ondernemer zich willen gedragen tegenover de verschillende categorieën van fabrieksarbeiders, achtereenvolgens met hen onderhandelend op de grondslagen bovengenoemd van $2x$, $2^1/_2 x$ à $3x$, of $4x$ gulden 's weeks, zoolang hij althans de verschillende categorieën van arbeiders in hun respectieven, door zeden en gewoonten ingeburgerden levens- en loonstandaard voldoende van elkaar gescheiden vindt.

In zijn speciale industrie zal de ondernemer bijvoorbeeld in beginsel eerstens alle werklieden als handlangers behandelen, wier werk geen, of geen noemenswaardige vakopleiding eischt en met eenige praktische oefening kan worden geleerd. Zóó de arbeiders werkzaam als sjouwers aan het transport van de katoenbalen; zóó ook binnen de spinnerij de werklieden, die de katoenbalen openen en den inhoud mengen, de „duivelarbeiders", die de katoen hebben te reinigen, de roldragers, de spoelinleggers, enzoovoort; in de weverij de sjouwers, die de weversboomen („scheerboomen") overbrengen naar de papzaal, de arbeiders aan de „papmachine", alsook de hulparbeiders in verschillende andere onderdeelen der weverij; ten slotte ook de wegers en meters, de pakkers en magazijnknechts, enz.

Al deze verschillende arbeiders, hoe uiteenloopend ook hun taak moge zijn, behooren eigenlijk in de katoenindustrie tot een zelfde categorie te worden gerekend, en de kapitalistische ondernemer werpt ook gemakkelijk hier de werklieden van de éene bezigheid op een andere, al naar gelang de eischen van het oogenblik.

Hoezeer nu ook, in verband met dit feit, een zekere unifor-

miteit in de arbeidsinkomsten voor al de hier bedoelde bedrijven niet valt te ontkennen — ondanks de zeer verschillende basis, waarop uur-, dag- of weekloonen, of ook tarieven in aangenomen werk telkens mochten worden berekend — zoo zijn toch ook loonverschillen in verband met de wisselende produktiviteit van den arbeid niet uitgesloten, en zelfs kunnen zich hier reeds de meest verschillende bijkomende factoren doen gelden, die in het voorafgaande werden opgesomd.

De katoenfabrikant zal de loonen der sjouwerlieden, katoenmengers, duivelarbeiders, enz. kunnen doen wisselen naar ouderdom, lichaamskracht, of vaardigheid; hij zal misschien, om de loonen der duivelarbeiders te kunnen houden op den loonstandaard van gewone handlangers, enkelen hunner, de meest bekwamen, tot voorwerkers aanstellen op een loon van een paar cent méér per uur. Daarentegen zal hij in de spinnerij aan de roldragers — jongelui of oude werklieden, in elk geval halve werkkrachten — ook minder betalen, dan aan de sjouwerlui, die de zwaarste lasten dragen; terwijl hij de bak- of potaftrekkers en de carderiemeisjes, in werkelijkheid nog kinderen, zal afschepen met enkele centen per uur, overeenkomstig den algemeenen regel, dien we voor den arbeid van jeugdige werkkrachten leerden kennen. Zijn bepaalde werkzaamheden in de katoenfabriek, als veelvuldig bij de voorbereidingswerken tot de eigenlijke spinnerij, aan vrouwen toevertrouwd, dan zal de ondernemer door den marktstand der arbeidswaar worden herinnerd aan al de bezwaren, die de vrouw als arbeidster heeft te overwinnen, en zullen die bezwaren ook in zijne onderneming zich afspiegelen in de lage vrouwenloonen, die hij betaalt, zelfs voor arbeid, die hooge technische vaardigheid vereischt. De ondernemer, in het gevoel zijner overmacht, drukt hier het arbeidsloon ook voor de volwassen vrouwelijke arbeidskracht tot beneden den standaard van $2x$ gulden per week bovengenoemd. Aan den anderen kant heeft hij in zijn fabriek werklieden, als de meters en wegers der gereede stukken katoen, wier arbeid ongetwijfeld niet meer is, dan handlangersarbeid, doch in wier persoon een zeker vertrouwen is gesteld. Dat vertrouwen kan zich uitdrukken in een lichte verhooging van het loon, bij dat der gewone sjouwerlieden en handlangers vergeleken. Enzoovoort.

De opmerkingen, die we hier gaven omtrent de uniformiteiten der arbeidsinkomsten van handlangers en sjouwerlieden — bij al de loonverschillen, die zich niettemin onder hen nog kunnen voordoen — gelden insgelijks voor de beide categorieën

van vaklieden en bekwame specialisten. Echter weet men, dat, naarmate de arbeid als hooger gequalificeerd wordt beschouwd, zijn gebruikswaarde een belangrijker rol gaat spelen, zoodat steeds ruimer gelegenheid voor eventueele loonverschillen van individu tot individu is gelaten. Aan den anderen kant kan de organisatie der arbeiders hier gemakkelijker, dan bij de categorieën van „ongeschoolden" arbeid, het collectief arbeidscontract in plaats van het individueel contract stellen, en van den ondernemer een uniform arbeids- en loontarief als grondslag der loonberekeningen afdwingen. Daar de arbeidsprijzen marktprijzen, d. w. z. zakenprijzen zijn, moet worden ondersteld, dat ook bij den meer gequalificeerden arbeid de patroon niet verder gaat in de opvoering van het arbeidsloon, dan hij zich door de marktverhoudingen genoodzaakt ziet, het te doen.

De algemeene regel, waaraan de kapitalistische ondernemer gehoorzaamt in zijn gedwongen handelwijzen, komt nog duidelijker uit in landstreken en in industrieën, waar de zoogenaamd „ongeschoolde" arbeiders zich in dezelfde mate van hun macht bewust zijn geworden, als de meer gequalificeerde arbeiders, en evengoed als dezen weten, door hun georganiseerd optreden uit de wijziging der marktverhoudingen al het voordeel te halen, dat er uit te halen is.

Onderstellen wij, dat een ondernemer een fabriek opricht, die eenvormige produkten zal produceeren, kleurstoffen bijvoorbeeld, en hij in hoofdzaak slechts gewonen fabrieksarbeid zou noodig hebben, zooals die met $2x$ gulden 's weeks voor de volwassen arbeidskracht wordt betaald. In dat geval zou hij, als boven werd aangenomen, loonen van $2\frac{1}{2}x$ tot $3x$, of misschien $4x$ gulden 's weeks, slechts hebben te betalen aan enkele vaklieden en bekwame specialisten, belast met bijwerkzaamheden, als machinisten, werklieden aan reparatiearbeid, of verpakking, enz.

Wanneer nu zulk ondernemer in zijn industrie niet tot huisarbeid zijn toevlucht kan nemen, dan heeft hij door het speciale karakter, dat die industrie draagt, in zijn arbeiders een min of meer homogeen geheel tegenover zich. En het kan wezen, dat onder zulke omstandigheden eenvoudige fabrieksarbeiders, die bij hun werk enkel een zekere ervaring noodig hebben, wat de speciale procédés van fabrikatie betreft (het wrijven der kleurstoffen, enz.), door hun vakorganisatie in staat worden gesteld, die meer begunstigde stelling in te nemen tegenover hun patroon, welke het collectief contract verleent, maar waarin mogelijk niet de werklieden zouden deelen, die

in de fabriek buiten de hoofdproduktie staan en met bijwerkzaamheden zijn belast. In zulk geval nu kan de ondernemer worden gedwongen, ook over zoogenaamd „eenvoudigen fabrieksarbeid", gewoonlijk als „ongeschoolden arbeid" behandeld, omdat er geen eigenlijke vakopleiding voor wordt vereischt, te gaan tot een loon van $2\frac{1}{2}$ *x* of 3 *x* gulden 's weeks, ondersteld natuurlijk, dat de maximumgrens, waarvan boven sprake was, dit niet belet.

Het verschil, dat gewoonlijk wordt gehandhaafd tusschen den arbeid van fabrieksarbeiders, als van welke hier sprake is, en de eigenlijke „vaklieden" of „specialisten", zou hier zijn komen te vervallen. Of, om het anders uit te drukken, de arbeid van de eenvoudige fabrieksarbeiders, voor de kennis van wier werk geen bizondere vakopleiding noodzakelijk is, zou in dit geval opgenomen zijn onder de categorieën van arbeid, die als vakarbeid, of als arbeid van beroepsspecialisten moet worden behandeld.

De fabrikant kan er zich natuurlijk tegen verzetten, dat onder het gemeenschappelijk en eendrachtig optreden van zijn werklieden, de zaken een verloop nemen, als hier geteekend. Hij kan trachten, andere ongeschoolde werkkrachten aan te nemen uit de arbeidersbevolking van buiten. Maar, zoo deze taktiek hem in den regel gemakkelijk valt, waar het de vervanging van een enkelen werkman, of van een klein aantal werklieden betreft, veel moeilijker wordt de toepassing ervan, wanneer hij komt te staan tegenover geheel het fabriekspersoneel, dat hij voor de eigenlijke fabrikatie van zijn produkten noodig heeft, of zelfs tegenover de gewestelijke of landelijke arbeidersorganisatie in zijn produktiesfeer. Men weet, dat ook de zoogenaamd eenvoudige fabrieksarbeid en de bediening der machines kan worden tot een soort van specialiteit, zoo goed als de arbeid, die een lange vakopleiding vereischt, en de vervanging in massa van de werklieden, die dezen fabrieksarbeid verrichten, kan dikwijls veel moeilijker vallen voor den ondernemer, dan die van een enkelen blikslager of machinist.

Onder de moderne produktieomstandigheden, is het niet enkel de technische kennis, maar ook de handigheid en vaardigheid van den werkman, en de juistheid van zijn bewegingen, die meer en meer gaan meetellen in zijn vorming als geoefend en bedreven arbeider. Men heeft dit uitgedrukt in de volgende bewoordingen, dat onder de moderne produktie de *kwalitatieve* bedrevenheid van den werkman dikwijls minder

in aanmerking komt, dan zijn *kwantitatieve* bedrevenheid.

Ingeval de vaklieden en specialisten, in de onderneming bovengenoemd met bijwerkzaamheden belast, op hunne beurt door hun organisatie van buiten mochten worden gesteund, dan kunnen ze in staat zijn, 't verschil van $^1/_2$ x, of x gulden 's weeks, dat we voor het sociale milieu in kwestie aangaven, als tusschen het arbeidsloon van geschoolde en ongeschoolde arbeiders bestaande, te handhaven; de loonen der vakarbeiders, met bijwerkzaamheden belast, kunnen dan b.v. stijgen tot $3\,^1/_2$ x gulden 's weeks, wanneer de gewone fabrieksarbeiders het niveau van $3\,x$ gulden bereiken. Vandaar de hooge loonen, die dikwijls in groot-industriëele ondernemingen aan bekwame vakarbeiders met bijwerkzaamheden belast (bekwame machinist-bankwerkers, b.v.) worden betaald.

In een analogen toestand, als waarin de kapitalistische ondernemer zich hier ziet gebracht door de organisatie der arbeiders, kan hij ook zelfs tegenover ongeorganiseerde arbeidersmassa's tijdelijk zich geplaatst zien in de opkomst- en eerste bloeiperiode eener industrie, wanneer de arbeidskrachten schaars zijn. Dan kunnen dikwijls, door een voor de arbeiders gunstige verhouding van vraag en aanbod van arbeid, de zoogenaamd ongeschoolde arbeidskrachten gemakkelijk het loonniveau der vakarbeiders in het betreffende sociale milieu bereiken, of zelfs overschrijden, terwijl de bedreven werkkrachten in de nieuwe industrie hooge „gelegenheidsloonen” maken [1]).

Het verschil in loonstandaard tusschen de zoogenaamd ongeschoolde werkkrachten en de bedreven vakarbeiders binnen hetzelfde sociale milieu, soms ook binnen dezelfde fabriek, wordt onder deze omstandigheden min of meer weggewischt [2]).

---

[1]) Zie bijvoorbeeld de monographie, gepubliceerd door het Belgische Departement van Arbeid: *Les Salaires dans l'industrie gantoise*, I. *Industrie cotonnière*, 1e ged., hoofdst. II, p. 25 en volg., en in het bizonder, voor de snelle stijging der loonen in de periode 1808—1811, p. 30 aldaar: „De loonen stegen tot ongehoorde hoogten, die thans nog in de legenden voortleven. De spinner haalde 5, 6, 7 en 8 francs per dag, een loon, dat de behoeften van een werkman dier dagen belangrijk te boven ging. De timmerman, wiens leertijd veel langer en kostbaarder was, dan die van den spinner, verdiende geen 2 francs daags, en hij moest daarbij nog werken met eigen gereedschappen.”

[2]) Het voorbeeld der Parijsche diamantarbeiders, in mijn *Théorie du Salaire et du Travail Salarié* p. 258—259 geciteerd, geeft een geval te zien, waarin op soortgelijke wijze de elders nog zoo veelvuldig voorkomende verschillen in loonstandaard voor gelijksoortigen arbeid van man en vrouw zijn vervallen. Het betreft daar een geval, waarin de arbeid van den man nog onmisbaar is ter voorziening

Voor alle loonverschillen, die tusschen de onderscheidene categorieën van arbeid kunnen worden geconstateerd, gaat het in den grond der zaak om ekonomische posities, door strijd verkregen. En zoo de kapitalistische ondernemers er zoo veelvuldig in slagen, loonverschillen, als boven aan de hand der katoenindustrie geïllustreerd, te handhaven, zoo is dit voor een groot deel ook daaraan te danken, dat die verschillen diep zitten ingeworteld, ook in zeden en gewoonten der bevolking. De metselaar houdt er aan vast, dat er een verschil in arbeidsloon besta tusschen hem en den opperman, ook al kan er van een verschil in produktiviteit van beider arbeid eigenlijk geen sprake zijn. Opvattingen van dezen aard komen in alle produktiesferen onder de arbeiders voor en zijn, van arbeidersstandpunt beschouwd, een ernstige belemmering voor den vooruitgang.

---

in de behoeften van de industrie, terwijl het onderlinge verdrag, tusschen mannelijke en vrouwelijke arbeiders gesloten, de ondernemers verplicht tot toepassing in deze industrie van het beginsel: „Gelijk loon voor gelijken arbeid van man en vrouw."

VII. DE ALGEMEENE WET VAN HET ARBEIDSLOON.

Uit al het behandelde viel reeds te constateeren, dat de algemeene theorie, geldig voor de ruilwaarde en den marktprijs der waren in het algemeen [1]), in haar grondtrekken van kracht blijft óók voor de speciale handelswaar, die de menschelijke arbeid is. Slechts is bij de arbeidswaar de vorming van ruilwaarde en marktprijs naar de algemeene tendensen nog veelvuldig doorkruist door andere, bizondere tendensen, berustend juist op de eigenaardige natuur dezer waar en op de wijze, waarop verschillende categorieën van arbeid saamwerken in de produktie van gebruiksgoederen van elken aard.

De kapitalistische ondernemers, in hun streven, de voor hen gunstigste, technische produktievoorwaarden te realiseeren, trachten, de laagste arbeidsloonen te betalen, waarbij het hun nog mogelijk is, de noodzakelijke arbeidskracht voor hunne ondernemingen in voldoende kwantiteit te vinden. Anders uitgedrukt beteekent dit echter tegelijk, dat ze de gunstigste arbeidsvoorwaarden en de hoogste arbeidsloonen aanvaarden, die de werklieden mochten bedingen (beneden de maximumgrens, die we kennen), zoolang de arbeid, om welker aanwerving het gaat, hun slechts voorkomt, technisch noodzakelijk te zijn voor den goeden gang hunner ondernemingen.

Kan misschien een enkel bepaald ondernemer binnen een gegeven milieu niet produceeren, in aanmerking genomen de hem van den kant der werklieden gestelde eischen, omdat de voor zijn onderneming geldende maximumgrens van het arbeidsloon is bereikt, of overschreden, dan ligt hierin nog niet onvoorwaardelijk opgesloten, dat dùs de werklieden hun eischen

[1]) Zie *Theorie der Waarde*, p. 285 en volg.

zouden moeten matigen. Want het kan mogelijk zijn, dat deze ondernemer onder buitengewoon ongunstige produktieomstandigheden heeft geproduceerd, en dat zijn concurrenten bij gelijke eischen van den kant hunner arbeiders wel degelijk kunnen bestaan, en erin slagen, een voor hun produktietak voldoende winst te maken. Is dit het geval, en zijn de werklieden voldoende georganiseerd in dien tak van produktie, om hun algemeene eischen ook voor den particulieren ondernemer bovenbedoeld te handhaven, dan zal deze òf de produktie geheel moeten opgeven, òf een sociaal milieu moeten zoeken, waar de arbeidersbevolking lager eischen stelt en gewilliger is.

Een dergelijke verplaatsing eener kapitalistische onderneming kan natuurlijk voor de belangen der werklieden in het hoogere sociale milieu onmiddellijk nadeelig worden. Vandaar de propaganda, gestaag door de arbeiders der steedsche industrieën gemaakt op het platteland, overal, waar ze in lagere milieus concurrentie kunnen hebben te vreezen. Vandaar ook de algemeene taktiek der vakvereenigingen, om binnen elk milieu niet slechts enkele bepaalde arbeidscategorieën, maar alle categorieën zonder onderscheid tot een steeds hooger loonniveau op te voeren. Vandaar eindelijk nog het streven bij arbeiders in bepaalde takken van fabrieks- en atelierindustrie, om vormen van produktie, die hun belangen schaden, te bestrijden.

Het algemeene beginsel voor de totstandkoming van *ruilwaarde* en *marktprijs* der arbeidswaar is dus ten slotte parallel aan dat, hetwelk voor de waren in het algemeen kan worden geformuleerd [1]):

De ruilwaarde van den arbeid en de marktprijs van den arbeid (het arbeidsloon) vertoonen de tendens, saam te vallen onder kapitalistisch regime met de kosten van levensonderhoud, in een gegeven produktieperiode en binnen een bepaald sociaal milieu gebruikelijk bij die grenscategorie van arbeiders, wier levensstandaard het laagst is, en waarbij de ondernemers nog voldoende arbeidskracht kunnen betrekken, om regelmatig hun ondernemingen voort te zetten, en in staat te zijn, in de marktvraag naar hun produkten te voorzien.

Of, anders uitgedrukt:

De ruilwaarde en de marktprijs van den arbeid vertoonen de tendens, saam te vallen met de kosten van levensonderhoud, gebruikelijk bij die grenscategorie van arbeiders, die den hoogsten levensstandaard eischen, en waar niettemin de kapitalistische

---

[1]) Zie *Theorie der Waarde*, p. 289—290.

ondernemers de arbeidskracht moeten betrekken, die ze noodig hebben tot voltalligheouding van hun arbeidspersoneel en tot verzekering van den goeden technischen gang hunner ondernemingen.

Een en ander geldt binnen den zoom, gelegen tusschen minimum- en maximumgrens van het arbeidsloon, den zoom, waar over alle loontarief wordt beslist door de ekonomische machtsverhoudingen van de tegenoverelkaarstaande partijen.

Deze algemeene loonwet schijnt eenvoudig, en in haar eenvoud wijst ze tegelijk aan de bezitters der arbeidskracht den weg hunner emancipatie. Echter zijn we verplicht, hier nog eens aan de gecompliceerdheid der ekonomische verschijnselen te herinneren.

Ook beneden de maximumgrens, die aan de arbeidsloonen door de produktiviteit der kapitalistische ondernemingen is gesteld, blijven toch de pogingen der arbeiders tot verbetering hunner arbeidsvoorwaarden dikwijls vruchteloos tegenover den weerstand hunner patroons, daar dezen als bezitters der produktiemiddelen ten slotte de produktie zelve beheerschen en de aanpassing ervan aan de werkelijke marktvraag regelen.

Wanneer de stijgende vraag der markt in een bepaalde produktiesfeer een toenemende vraag naar arbeidskracht zou mogelijk maken, en aldus voor de werklieden de gelegenheid gegeven kon zijn tot opvoering van het niveau hunner levenseischen, dan behoeft toch het onmiddellijke eigenbelang der kapitalisten niet mee te brengen, dat dezen hun werklieden zonder meer ter wille zijn. Inderdaad staan den ondernemers, behalve de vergrooting hunner arbeidspersoneelen nog twee andere wegen open. Ze kunnen: *a*) hun produktie niet uitbreiden, of eventueel zelfs inkrimpen, en trachten, hun ondernemerswinst op te voeren door een stijging der warenprijzen uit te lokken; of ook: *b*) trachten, aan de hoogere eischen der markt te voldoen door een hoogere, technische organisatie hunner ondernemingen. In beide gevallen kan de verhouding van vraag en aanbod van arbeidskracht onveranderd blijven, misschien zelfs ten nadeele der werklieden wijziging ondergaan; terwijl in het onder *b*) genoemde geval de verhooging van het produktieve vermogen der ondernemingen slechts in zooverre den werklieden ten goede zal komen, als de technische verbeteringen een toeneming der arbeidskracht noodzakelijk maken.

Ook bij een dalende vraag naar de door hen geproduceerde artikelen, kunnen de kapitalistische ondernemers ingrijpen, en ook dàn kan het van den vorm van dit ingrijpen afhangen,

òf en in wèlke proportie de daling der marktvraag naar de geproduceerde artikelen van een daling der vraag naar arbeidskracht begeleid zal zijn. En het is ten slotte slechts in een zeer beperkten zin, namelijk in den vorm van een reactie hunnerzijds tegen eventueele, in hun belang nadeelige maatregelen der patroons, dat de werklieden door de macht hunner organisaties in de verschillende, hier gestelde gevallen invloed kunnen uitoefenen. Ten slotte oefent ook de opgaande, of neergaande algemeene loop der produktie al naar gelang de industrie een zeer uitéénloopende inwerking uit op de intensiviteit van de vraag naar arbeidskracht, en beïnvloedt ze op zeer verschillende wijzen de verhouding van vraag tot aanbod van arbeidskracht onder de onderscheidene categorieën van werklieden.

De algemeene loonwet boven geformuleerd, moet aldus worden opgevat: Wanneer de kapitalistische ondernemers door den marktstand der arbeidswaar zich verplicht zien, gedeeltelijk de noodige arbeidskracht in een hoogere categorie te gaan zoeken; of ook, wanneer een deel van hun personeel, werklieden, wier arbeid voorheen als ongequalificeerd werd beschouwd, er door georganiseerd optreden in slaagt, dien arbeid als moeilijker te vervangen, d. w. z. als meer gequalificeerden arbeid te doen erkennen, dan zal ook het arbeidsloon der geheele betreffende categorie van arbeiders daarmee op hetzelfde, aan de nieuwe ekonomische machtsverhoudingen tusschen de partijen beantwoordende, hoogere niveau worden gebracht. Deze regel zal de tendens vertoonen, een algemeene regel te zijn, dat wil zeggen, op de geheele categorie van arbeiders toepasselijk te wezen, krachtens het beginsel, dat men kent, en volgens hetwelk binnen elke arbeidscategorie gelijk loon voor gelijken arbeid aan alle werklieden wordt betaald.

Evengoed geldt in omgekeerden zin de volgende regel: Zoodra arbeid, vroeger naar een bepaalden loonvoet betaald, door veralgemeening van zekere arbeidscapaciteiten, beschikbaar wordt bij categorieën van arbeiders, wier gebruikelijke levensstandaard op een lager niveau staat, daalt het loon voor de geheele categorie van arbeid, waar dit verschijnsel zich voordoet, tot dit lagere niveau.

Maar het geldt hier enkel een tendentiëele wet. En zelfs ligt er aan de absolute en strenge toepassing van den algemeenen regel, voor de beweging der marktprijzen geformuleerd, nog zooveel te meer hindernis in den weg, waar er hier van die bizondere handelswaar, den menschelijken arbeid, sprake is.

In de eerste plaats toch voltrekt de nivelleering der prijzen, waarvan we spreken, zich niet even gemakkelijk op de arbeidsmarkt, als op die der handelswaren in het algemeen. Vervolgens is het bekend, dat bij daling der loonen het verzet der arbeiders uitermate intensief is. Het is dit ook zelfs bij ontstentenis van alle onderlinge overeenkomst en organisatie onder hen, en reeds door de spontane impulsies der menschelijke natuur, die hier reageert tegen een voor de werklieden ongunstigen marktstand der arbeidswaar. De werklieden weten beter, zich te verzetten tegen een eventueele daling van den bij hen ingeburgerden levensstandaard, dan ze uit een voor hen gunstigen marktstand van den arbeid al het bereikbare voordeel weten te trekken. Deze factor, van psychologische natuur, grijpt natuurlijk alleen in bij de levende handelswaar, die de menschelijke arbeid is, niet echter bij de handelswaren in het algemeen.

Voor de rest blijven hier ook de algemeene opmerkingen van kracht, met betrekking tot welke de arbeid zich van de andere handelswaren niet onderscheidt:

Onderstellen wij, dat bepaalde kapitalistische ondernemers zich genoodzaakt zien, om in een gegeven produktieperiode een deel van hun arbeidskracht, vroeger regelmatig betrokken bij categorieën van arbeiders, wier gebruikelijke levensstandaard een zeker niveau niet overschrijdt, thans te gaan zoeken in hoogere categorieën, waar de gewone levensstandaard hooger reikt. Het kan wezen in zulk geval, dat het deel in kwestie nog slechts een betrekkelijk onbeduidend breukdeel van hun totaal arbeidspersoneel uitmaakt. Zoo ook is het mogelijk, dat een zeker aantal arbeiders van een bepaalde categorie — bijvoorbeeld die, welke in grootindustriëele ondernemingen werken — erin zijn geslaagd, om hun gewonen fabrieksarbeid te doen erkennen als meer gequalificeerden en moeilijk te vervangen arbeid, doch dat hun aantal nog proportioneel genomen zwak moet heeten, — vergeleken namelijk met de groote massa's der ongeschoolde werklieden van dezelfde categorie. In de hier onderstelde gevallen blijft voorzeker wel de tendens tot nivelleering in den boven besproken zin bestaan, en dit wel bij de geheele betreffende categorie van arbeid, niet alleen in de onmiddellijk betrokken kapitalistische ondernemingen, maar zelfs ook in het geheele sociale milieu. Maar de nivelleering zal zich ten slotte slechts langzaam en voorloopig ook slechts gedeeltelijk voltrekken. Ook van streng theoretisch standpunt uit moet dit worden ingezien.

En het punt, tot waar het effectief betaalde arbeidsloon stijgt, zal dan ook in de werkelijkheid te dichter blijven liggen bij het uitgangspunt, als het breukdeel der arbeidskracht, dat in een hoogere arbeiderscategorie moest worden gezocht, of het contingent van gewone fabrieksarbeiders, die zich als hooger gequalificeerde arbeiders wisten te doen erkennen, geringer is, vergeleken bij het geheele arbeidspersoneel van de betrokken ondernemers, of bij de geheele arbeidersbevolking van het in aanmerking komende sociale milieu. Bij een nauwkeurige berekening van het gemiddelde loon voor alle arbeiders van de betrokken categorie zou in zulke gevallen het verschijnsel, door ons besproken, zich duidelijk in cijfers uitdrukken. De loonen, die van meetaf het hoogere niveau bereiken, moeten dan ook worden beschouwd, voorloopig nog *gelegenheidsloonen* te zijn; dat wil zeggen, dat ze *gelegenheidsmarktprijzen* van de arbeidswaar weergeven, maar nòch theoretisch, nòch ook in de praktijk nauwkeurig de *ruilwaarde* van den arbeid op de kapitalistische markt tot uitdrukking brengen.

Hetzelfde verschijnsel, maar in omgekeerden zin, kan zich voordoen, wanneer arbeid, die gewoonlijk een hooger loonniveau bereikt, langzamerhand, door veralgemeening van bepaalde arbeidscapaciteiten, disponibel begint te worden onder categorieën van werklieden, wier gebruikelijke levensstandaard een lager niveau niet overschrijdt. Wanneer toch dit verschijnsel zich voorloopig nog slechts voordoet bij een betrekkelijk gering breukdeel van geheel de arbeidskracht eener bepaalde categorie, dan zal ook de nivelleering der loonen binnen een geheele fabriek, of een geheele landstreek, zich niet onmiddellijk, noch ook volledig voltrekken. En het punt, tot waar het arbeidsloon zal dalen in dit geval, zal in de werkelijkheid té dichter bij het uitgangspunt blijven, naarmate het breukdeel van het betrokken fabriekspersoneel, of het contingent van arbeiders in de landstreek in kwestie, die uit lager geplaatste categorieën konden worden gerekruteerd, geringer zijn, bij het geheele fabriekspersoneel, of bij de totale arbeidersbevolking van het milieu vergeleken.

Een praktisch voorbeeld van dezen aard levert de katoenindustrie voor den arbeid van spinners in streken, waar deze industrie reeds sedert lange jaren is gevestigd. De jonge generatie van „aanlappers", hulpen der spinners, is daar in verschillende streken in staat, om ten minste gedeeltelijk de eigenlijke spinners-vaklieden te vervangen, in het bizonder nl. voor de eenvoudigste weefsels, en dit wel voor een grooter deel, dan

noodig zou zijn, om de successievelijk openvallende plaatsen van spinners aan te vullen. Maar, van uit technisch standpunt beschouwd, gaat die beschikbaarheid van spinnersarbeidskracht toch zelden zoover, dat de arbeidsvoorwaarden der spinners, volle werkkrachten, compleet door de hulpen zouden worden beheerscht, ook al blijft de tegenwoordigheid van dezen, als van een voorradige, overtollige arbeidskracht, de loonen der spinners drukken. In het hier gestelde geval zou weder een nauwkeurige berekening van het gemiddelde arbeidsloon het verschijnsel, door ons besproken, duidelijk illustreeren. Wanneer er zich eventueel gevallen voordoen, waarin de effectief betaalde loonen onmiddellijk op het lagere niveau neervallen, dan zullen toch ook zulke loonen enkel kunnen worden beschouwd als *gelegenheidsloonen*, liggende ditmaal niet boven, maar beneden het loon, dat in geld de normale ruilwaarde van den arbeid uitdrukt.

Zoo ziet men onze algemeene formule van het arbeidsloon zich aanpassen aan de verschillende verhoudingen van het werkelijke leven.

Bij den Uitgever dezes verscheen mede:

Op weg naar een Nieuwe Maatschappij

BEGINSELEN EN TACTIEK VAN DEN KLASSENSTRIJD

DOOR

CHRISTIAAN CORNELISSEN

Prijs ingenaaid *f* **1.90** — Gebonden *f* **2.50**

EENIGE BEOORDEELINGEN:

Het Sociaal Weekblad.

Een vaste overtuiging spreekt uit ieder hoofdstuk; kalmte en gematigdheid zijn overal betracht bij aanval en bij verdediging, zeker de beste aanbeveling.

Mr. H. P. G. Quack.

Een uitstekend overzicht van den „Opmarsch".

De Vrije Socialist.

Wij raden de lezing van dit boek ten zeerste aan.

Le Soir, Parijs, 30 Juli 1900.

Op weg naar een Nieuwe Maatschappij toont ons in eenvoudige en overtuigde taal, het kommunistisch programma van den schrijver; het bestudeert ook, welke de strijd-taktiek van het moderne proletariaat moet zijn; ten slotte geeft het een bewonderenswaardig helder en krachtig beeld van het werkelijke leven onder de eigenaardige omstandigheden, zooals het door het ongeneeslijke egoïsme en de nooit-voldane inhaligheid van het kapitaal is ontstaan, om aan te toonen, hoe dit reeds in zichzelf de kiemen van zijn ondergang draagt.

Het is hier niet de plaats, in deze speciale kroniek, die buiten alle politiek staat, zekere punten van het boek te bespreken. **Maar wat ik zoo gelukkig ben te begroeten, dat is, naast de diepe overtuiging, waarvan het van 't begin tot 't einde spreekt, de zeldzame gematigdheid, waarmee de heer Cornelissen sommige socialistische theorieën bestudeert en bediskuteert, theorieën die toch met de zijnen in strijd zijn.**

Op deze wijze begrepen en voorgesteld, heeft zijn werk de rust en kalmte van dat eens apostels, en om er een denkbeeld aan te geven kan ik niet aan de verzoeking weerstand bieden, om enkele regelen te citeeren van het schoone slot, zoo eenvoudig en zoo aandoenlijk, waarin de heer Cornelissen zich richt, niet slechts tot andere kommunisten, maar tot alle menschen van goeden wil:

„Zouden zelfs de meest begunstigden waarlijk gelukkig kunnen zijn in de bestaande samenleving te midden der onderdrukking en der ellende, waarin ze zich bevinden?

„In werkelijkheid kan de rijke niet met gerustheid genieten van de goederen welke hem door de groote menigte der ongelukkigen worden benijd ....

„Zijn niet overheidspersonen: regeerders en rechters over hun medeburgers, zijn niet schrijvers, letterkundigen, kunstenaars gedwongen, de idealen te vertreden die zij zich schiepen in hun jeugd, — idealen van een onkreukbaren wandel en van een leven in dienst der menschheid? Moeten zij niet dikwijls alleen daden doen die hun tegen de borst stuiten? Wetten toepassen, die op schaamtelooze onderdrukking van den zwakke door den sterke berusten? Zich zelven verkoopen, hun geestkracht, hun tong of hunne pen, hun beitel of teekenstift?

„.... Ook voor de meest begunstigden bestaat er een sociale kwestie, met welker oplossing hun eigen welzijn en dat hunner bloedverwanten en vrienden nauw is verbonden.

„En om al deze redenen, hier nog eenmaal in korte trekken ontwikkeld, wenschen wij een beroep te doen op allen, die van goeden wil zijn: mannen en vrouwen, ook op hen, die tot de meest begunstigden van ons menschengeslacht behooren."

Men zal moeten toegeven dat er in de gematigdheid en eenvoud van dezen broederlijken oproep een ware en een bewonderenswaardige grootschheid ligt.

l'Aurore, Paris, 30 Juli 1900.

In dit boek teekent hij ons de ontwikkeling der moderne maatschappij, waarbij hij zich geheel laat leiden door zijn ondervinding in de arbeidersbeweging gedurende de laatste jaren. — De lezer zal dan ook geen oogenblik het treffende karakter van de in het boek behandelde kwesties uit het oog verliezen.

Op weg naar een Nieuwe Maatschappij verdedigt een praktisch socialisme; maar in tegenstelling met de moderne sociaal-demokratie, met de doktrines over de Bernsteins, de Kautsky's en onze Fransche sociaal-demokraten van alle richtingen, stelt hij een revolutionnair socialisme op, gebaseerd op de werkstakingen, en op alle bewegingen eigen aan het praktische leven der arbeiders. De schrijver toont ons aan dat de klassenstrijd niet bestaat in het vervangen van het eene systeem of van de éene regeeringspartij door de andere, nòch in het verkiezen van een aantal afgevaardigden, op welke de massa's hunne hoop vestigen, zooals ze het tot nu toe gedaan hebben — maar in de ontwikkeling van geheel het menschelijk geslacht door eigen krachten.

EEN ZEER BELANGRIJK BOEK:

DE DROOMERS

ROMAN DOOR MAURITS WAGENVOORT.

Tweede, goedkoope druk.

Prijs ingenaaid *f* **1.50**; in prachtband *f* **1.90.**

Eenige Nederlandsche bladen over „De Droomers".

Nieuwe Arnhemsche Courant:

Van dit prachtige boek, dit mooi gevoeld, philosophisch werk, is betrekkelijk spoedig de tweede druk verschenen. Het is boeiend van 't begin tot 't eind, niet het minst ook om zijn heerlijken, krachtigen eenvoud van taal, waarmee elke situatie zoo liefdevol wordt beschreven. **Moge Wagenvoort's kunstwerk heel vele koopers vinden!**

De Avondpost:

Een tweede druk (thans in één deel) is er van „De Droomers", het beste boek van Maurits Wagenvoort. Moge het in vele handen komen. **Het is een werk dat te genieten en te denken geeft en zeer de aandacht van een nieuwen lezerskring waard.**

De Gids van Rotterdam:

Dit is een boek vol schoone gedachten. Het sleept ons uit den sleur van het dagelijksch gedoe en brengt ons in aanraking met een rijkdom van gloedvolle idealen. **Een kunstwerk van hooge waarde, dat ernstige menschen met genot zullen lezen en herlezen. Een juweel van artistieke schoonheid.**

Recht door Zee:

De Droomers. Er zijn boeken die ons bizonder interesseeren, welke wij geweldig mooi vinden. Er zijn er ook, waarin wij geheel in opgaan, geheel in meeleven, die ons voortdurend boeien van 't begin tot 't einde. Zoo'n boek is „De Droomers" van Maurits Wagenvoort. 't Is een tendens-roman van groote wetenschappelijke en letterkundige waarde, waarin een zekere Hugo de Vos, een anarchist van de daad, de hoofdfiguur is.

Naast een boeienden roman is het boek ook een studiewerk van zeer groote waarde. De schetsen welke er in gegeven worden als fragmenten, de gesprekken over Socialisme en Anarchisme, zijn beslist leerzaam en onderhoudend. Ik ben er van overtuigd, dat 't bij ieder die 't aandachtig leest, een diepen indruk achterlaat.

Ieder die 't boek koopt, zal zich het geld er voor uitgegeven, niet beklagen.

Dat velen het koopen en . . . . **lezen.**